

गताङ्कको बांकी:-

काठमाडौं उपत्यकाको एक राजवंशावली

सम्पादक बालचन्द्र शर्मा

अव कान्तिपुरको महिमा ।

लक्ष्मीनरसिंहले राज्य गरेका समयमा लगन यात्राका दिन कोही एक बिसेतले जात्रा हेर्न जाँदा ठूला २ अग्ला २ मानिस ४ जना देखियो र यी ता सामान्य मानिस होइनन्, कहाँ जाने रह्याछन् भन्दा विचार गरी जात्रा सकी बिनीहरूका पछिपछि लागी कान्तिपुरतर्फ जाँदा काठमाडौंका डबलीमा नाच हेर्न गया । सो नाच हेरी बस्दा सिकर्मी बिसेतले पहिल्याई छायां देखी वृक्ष ठहराई लस्करभिन्न डोरीले घेरा पारी राख्यो । नाच सकेपछि सबै मानिस आफना आफना घर गया । यी चार वृक्षहरू जान सक्थानन् र सत्य कबूल गराई छाडिदिया र वृक्ष चारको नाम राखी हांगा मात्र काटी काठमाडौं नाम राखी काठैलेमात्र पुरघाई एक सत्तल बनाइदिया । यो सत्तल बनाउंदा वृक्षहरूको कबोल 'प्रतिष्ठा नगरेसम्म बसौला' भन्थे र सत्तल बनाउने पनि तेल नून एक भाउ भयामा प्रतिष्ठा गरुला भन्दा कबोल गरघाका हुनाले आजतक प्रतिष्ठा भयाको छैन । वर्ष वर्षमा नून सस्तो, तेल महंगो, कहिले तेल सस्तो, नून महंगो भनी सुनाउनुपर्छ । काठैलेमात्र पुन्याई ईंट माटा नराखी बनायाको हुनाले काठमाडौं भनी नाम राखिदिया । यो सत्तल बनायाको सम्बत् ७१५ सालमा हो ।

फेरि यी राजाले आफना कष्ट कालमा बस्याको सम्झी देवपत्तनका रजक पुत्री पुरुचा फिकुचाकन डोली दी लिन पठाया । डोलीमा बस्ने हात्रो जातको गीत छैन भनी उसै हिंडी आई राजासंग भेट गरी जलबन्धन भोजन गराया । राजासित मृत्युकाल समयमा सबै जहानकन डोली मागी गुठी राखिदिया । फेरि धेरै खेत मागी गुठी राखी रानीगुठी नामले प्रख्यात गराया ।

यी राजाका काजीका कोही छोरीपट्टिको नाम नाता

भाई भीममल्ल भन्दा रहेछन् । तिनले राजाको बहुत सोझो गरी शहरमा महाजन राखी बत्तीस कोठी तुल्याई भोटान्तरमा महाजन पठाई आफूसमेत गै ह्लासामा सबै बेपार गराई चाँदीका धारा गराई नेपालमा ल्याया । नेपालका महाजनहरूको भोटान्तरमा बस्याको अपुताली ह्लासा बससाई ल्याउन्दा र नेवारहरूको दण्ड आफनु गराई आधा कुती केरुङसमेत आफना नेपालको गरी राख्यापछि ती भीम मल्ल काजी भोटमा रहंदा कोही दुर्जनले राजाकन श्री पशुपतिका पुजारी स्वामी नित्यानन्द पशुपतिनाथलाई ढोग दिदैनन् भनी सुनाइदिया र राजा आफै आई हेर्न जाँदा स्वामीले अर्थ बुझी केही नबोली नित्य पूजा सकी बाहिर आई चण्डेश्वरी पूजा गरी आई कामदेवकन ढोगदिया र कामदेवका पादुका फुटी खस्या । फेरि दक्षिण दर्वाजाभित्रका शिलामा ढोग दिया र ती पनि दुई टुक्रा गरी फुटिगया । धर्मशिलामा ढोगदिया र धर्मशिला पनि पड्की फुटिगया । फेरि भित्र गै हरहर भनी श्री पशुपतिनाथकन ढोग दिन निमित्त आउंदा राजाले स्वामीका पाउ समाती ढोग दी बहुत विनती गरी स्वामीकन बुझाई राजा फर्की आया । यस दिनदेखि यी स्वामीले नित्य पूजा सकी बाहिर आई नैर्ऋत्यकोणमा खडा भै पकडो ३ भनी तीन फेरा नित्य भन्दा गन्दा । केही कालपछि यी स्वामी शून्य समाधि भैगया ।

फेरि भीम मल्ल काजी भोटबाट फर्की राजाको सोझो गरी धेरै सुवर्ण धन ल्याई भक्तपुरमा बसी श्री पशुपतिनाथको दर्शन गर्न जाँदा धर्मशिला फुटिरहेको देखी तामापत्र बनाई छोपिदिया । कान्तिपुरमा आउनकन साइत नभै उसै रहंदा भक्तपुरका दुर्जनले भीम मल्लले धेरै धन ल्याई राख्याको धन पच गरुला भन्दा दुर्जन गरी, राजा प्रताप मल्ललाई भीम मल्लले आफै राजा हुनालाई भोटको मानिस सबै ल्याई आफनु गरी धेरै

धनसमेत ल्याई नेपालमा लुकाइराखेका छन् । यी भीम मल्ल कदापि आफ्ना हुन्यां छैनन् भनी पत्र पठाया छ र राजा प्रताप मल्लले भीम मल्ल काजीलाई गुप्त गरी मारिदिया । यसै दिनमा एक कोही ज्यापूले यी भीम मल्लकाजी घोडा चढी कान्तिपुरदेखि आयाका बालाज्यूमा भेट हुंदा भीम मल्लले ज्यापूलाई डाकी गुप्तसंग तिमी दवारि गै हात्रा दाज्यू प्रताप मल्ललाई भेटी गुप्तसंग गरी मेरा सिरानमा ताकियामनि रह्याका बही दी हेर्नु भन्न जा भनी एक मोहर ज्यालासमेत दी आफू दगुर्दे नुआकोट तरफ आयाछन् । यो ज्यापू दवारिमा आई राजा भेटी सुनाएछ र राजा आश्चर्य भै बही ली हेर्दा पछि अर्थ बुझी हाय भीम मल्ल २ भनी बहुते शोक गरी यी काजीका नाममा एटा टोलमा शिव स्थापना गरी धेरै गुठी राखी नित्यार्चन गराइदिया । यी भीम मल्ल काजीका स्वास्नी सती जांदा यस दवारिमा कहिल्यै पनि विवेक नहोस् भनी शाप गरी गयिन् ।

यी प्रताप मल्ल राजाले बाबा बहुलाया भनी राजा लक्ष्मी नरसिंहकन बन्धन गराई राख्या । भीम मल्ल काजी भोटमा रहंदा यी राजा बन्धनमा पन्याका हुन् । पछि भीम मल्ल मन्याका कुरा बन्धनमा सुनी त्यसै संतापले नेपाल सम्बत ७१९ सालमा बन्धनमा राजा लक्ष्मीनरसिंह शान्त भै गया ।

प्रताप मल्ल वर्ष ६१। यी राजाले आफ्ना बाबा बन्धनमा राख्दा पुत्रकन तुलजाको मन्त्र दिनालाई डाक्दा कोचा भडेलले बाबा र छोरा मुख देख्यापछि माया लागी हजूरबाट बन्धन फोडिदिनुपर्ला । सोपछि बन्धन रीसले ईख गरी हजूरलाई बन्धन गर्न भनिदिया र राजा प्रताप मल्ल भेट गर्न पनि नजांदा गोल्फूमा मन्त्र कही लक्ष्मीनरसिंह मल्ल शान्त भै गया । पछि तुलजा जगाउन्या मन्त्र पाउन नसकी सबै दुनियाका आगम खोली हेर्दा पनि पाइएन र यी राजाले मन्त्रका कामनाथ धेरै पुरश्चरण गर्दा पनि मन्त्र पाउन सक्यानन् ।

यी राजा बडो पुरुषार्थी, समर्थवान्, प्रतापी, महाज्ञानी, प्रतिष्ठवान्, अत्यन्त ठूला हुनाले तिरहुत देशदेखि दुइ रानी ल्याई बिहा गन्या ।

यी राजाले ठकुरी राजाका पालादेखि अड्केको लोकेश्वरको रथयात्रा प्रतिवर्ष चलाया । देशी पर्देशी पण्डितहरू बटुलाई प्रन्ध्र जातका अक्षर सिकाई ठूलो

पीठमा देवताका स्तोत्र बनाई शिलापत्रमा लेखी स्थापना गराया । सो अद्यापि छंदैछ ।

फेरि कवीन्द्र शास्त्रपार हुनाले शास्त्र क्रम गरी ४००००००० चार कोटि धन जम्मा गरी दवारिभित्र वास्तु चक्रका प्रमाणले पृथ्वी तलमा गाडी कोटि १ धजी गरी चार ध्वजा खडा गरी जगम गरी मोहन चोक, सुन्दर चोक बनाया । फेरि भूत प्रेत पिशाचादि डाकिनी कोटक अगम इनारादि अनेक उपद्रव भय शान्ति निमित्तका ती ध्वजामा हनूमान्नुत्य, गरुडसाधना गरी अग्र दृष्टि-भागमा आदि स्थलका हनूमान्का मूर्ति मूल दरवाजामा स्थापना गरी हनूमान्को ढोका कहलाई सबै भय निवारण क्रमले ब्रजाढ स्थापना गरी सब भय निवारण गरिदिया ।

फेरि त्यसको माथि नै कृपापूर्ण निमित्त तीन तला छप्पर गरी देवालय बनाई पञ्चमुखी हनूमान् आगम गरी बसाया । फेरि नृसिंह नृत्यनाथ २ तामसंगण गरी सर्व दृष्टि हुन्या गरी लक्षणक्रमले बनाई नासल चोक नाम गरी दवारिमा साधना गरी बसाया । फेरि मोहन चोकमा अनेक देवताका मूर्तिकन बसाया । फेरि काष्ठ-मण्डपसंघि प्राणपीन श्रोतगाकार (?) देवालयभित्रका नित्यनाथका ध्यान निकासो सुन्दर मूर्ति बनाई आफैले कविता बनाई शिलामा लेखी कवीन्द्रपुर नामले ठूलो सत्तल बनाई मधुनासल देव कहलाई बसाया । फेरि पंच-लिंगेश्वर मरवेश्वरको अधिको लामो लिङ्ग छोटी भूमि-सम्मको मात्र गरिदिया । "महादेवकन हिंसा गर्छन् भनी कोही विदेशी आयामा ठट्टा गर्न भनी जलहरीले छोज-लाइदिया । फेरि भण्डारखाल पनि यन्त्र-कर्मयुक्त गरी बनाई बसाई ठूलो एक तलाउ बनाई बीच जलविषे भुजंगसाक्षी नारायण बनाई राख्नेमा इच्छा गरी दिने आदि जलशयन नीलकण्ठ नारायणछेउ गै बससाउंदा मूर्ति बनाउन प्रभुको आज्ञा भएन र विशालनगर प्राचीन ज्ञानेश्वर संघिका जलमूर्ति उठाई लगी तलाउका बीचमा बसाया । फेरि नारायण उत्तम शक्ति वर्द्धमान निमित्त बूढानीलकण्ठको जल ल्याई राख्ने इच्छाले नीलकण्ठ प्रभु-कन धेरै विनती गरी बक्सोई कुलो खनी जल ल्याउंदा रानीवन संघि पुग्दा कुलो चलेन र महाकण्ठ हुंदा राजाले दुःख पाई धेरै विनती गरी वर्ष दिनसम्म त्यही बसी जलसंगमात्र दवारि जाउला । जल लैजान सकिन भने राज्य छाडी फकीर भै जाउला भनी प्रतिज्ञा गरी यी पात्र सबै आदि ताछी (?) गरी धेरै जमिन माटो

बोकाई पुन्याई थापनाजोल भनी प्रख्यात गरी पानी ल्याई राजाले प्रारम्भ दिनमा जलसंग आफू आई पोखरीमा पानी राखी जलशयन नारायण त्यायाका स्थानसंधि पाटका पोखरीमा ठूलो भयंकर मूर्ति शिलाका पोखरी रह्याका छन् भनी राजाले सुनी आफै कालिगड टहरूका साथ गै उठाई हेर्छन् ता बडो ध्यानसंयुक्त गरी भीम भैरवमूर्ति देखी राजा खुशी भै सबै प्रजाहरूकन सुनाया कि हे प्रजा हो । ह्यापर युगांतमा नेपाल सबै तलाउ भैरह्याको बखत दोलखादेखि आई ढुंगामा बसी तलाउमा खेली जल विहार गर्नुया भीमसेन यिनै हुन् भनी घिस्स्याई ली गै दर्वारसंधि पश्चिम दिशामा यथाक्रम विधि गरी बसाया । यी थल काम ध्यानसंयुक्त भैरव बडा प्रत्यक्ष हुन् ।

फेरि विशालनगरको प्राचीन सांकुल स्थानमा काली-मथन गरिरह्याका ध्यानले युक्त भयाका श्रीकृष्ण मूर्ति माटोले छोपियाको रहेछ र झिकी गरुडसहित भयाका लगी सुन्दरचोकमा राख्या । गरुडले राजालाई धेरै दुःख दिया र नारायणधाराका नारायणसंधि लगी यथा-क्रमले बसायाको अद्यापि छदैछ ।

यी राजाका पुत्रहरू दुई रानीतर्फ जनही २।२ गरी ४ पुत्र थिए । तिनको नाम पार्थिवेन्द्र मल्ल १, नृपेन्द्र मल्ल २, महीन्द्र मल्ल ३, चक्रवर्तेन्द्र मल्ल ४ । यी चार पुत्रसहित गरी आनन्दपूर्वक रह्याका समयमा दक्षिण देशदेखि ज्ञानानन्द नाम षडान्यासी स्वामी १ आई श्री पशुपतिनाथमा बस्याका छन् भन्या राजाले सुनी राजा आफै गै यी-स्वामीसित मत गरी परीक्षा गर्दा श्री पशुपतिनाथका मित्र प्रवेश गराइदिया । यी स्वामीले राजाकन भेद बताई राजा खुशी भै पांचायन पञ्चनेत्र, पंचवक्र संख्या गरी कांचन छत्र बनाई तदुपरि स्वकविता भुजङ्ग लेखी ल्याई स्वामीकन देखाया र स्वामीले अर्का तांडव मन्त्रसहित गरी महाकालोक्त आगमा रथनृत्यलीला प्रसन्नार्थ छत्रोपरि लेखी श्री पशुपतिनाथकन अधीन भयाका छत्र रचना गरी चढाया । अधिका पुंजारी रुद्राक्षका जप मालाले छत्र बनाई चढाउंदै थिया ।

फेरि यिनै स्वामीले श्री पशुपतिनाथ प्रीत्यर्थ नीलकण्ठ स्नान मेला ल्याई श्री पशुपतिनाथकन अभ्यन्तर दुइ वार नीलकण्ठ भावना राखी श्रावण शुक्ल चतुर्दशीका दिन राजा बक्साई पञ्च मतले देव प्रमाण वाक्य गरी देवालय सर्वत्र साधना गरी सुनले बांधी अलंकार प्रक्षालन गरी सबै षडान्या प्रवेश जम्मा गरी नेम क्रियापूर्वक श्री

पवित्रारोहण नाम गरी सूत्र संख्या प्रमाण धानी ७ सेर १ राखी श्री पशुपतिनाथकन शास्त्रोक्त प्रमाण गरी चढाया । चतुर्थ दिन पर्यन्त कर्म गरी राजाकन पवित्र प्रसाद चढाउनु भनी चढाया । फेरि यी स्वामी बडा हुन् भनी यिनकन नित्य स्वकर्म गर्नाकन देवपत्तनमध्ये भूतले क्रियास्थिरासन जयसिद्धि निमित्त घर बनाई मध्ये उंचो आसन बनाइदिया । यी स्वामी त्यही स्थानसंधि स्वतन्त्र मूल पूर्ति उद्दामनाय आवाहन गरी अर्को घर बनाई यथाक्रमले बसाई पशुपतिनाथका पूजा गर्दै थिया ।

यी राजाले स्वामीसित सोधी आफना पुत्रकन राजकुलमा उत्पन्न हुनाले स्वइच्छापूर्णाथ वर्ष १।१ सम्म राजा गरी आफूले गादी छोडी मूर्तिकन सुनका कवच बनाईकन यथास्थान दी बसाया । तीन पुत्रले नै वर्ष भोग गन्यापछि चौथा कान्छा चक्रवर्तेन्द्र मल्ल गादीमा बस्दा एहोरात्रमात्र भोग गरी शून्य भैगया । यी चक्रवर्तेन्द्र राजाका छाप मोहर बनाउदा यी स्वामीले त्रिकोण, वाणास्त्र, पाश, शर, चाप राखिदियाका हुनाले राजा शून्य भै गया पनि स्त्रीजनका प्रसूति कालमा कष्ट हुदा त्यो मोहर पखालेका पानी पिलाइदिया पिलाउनामात्र प्रसूति हुने भयो । यो अद्यापि छदैछ । यी राजाले कान्छा पुत्र अभाग हुनाले बडो कल्पना गरी यिनका नाममा धेरै खर्च गरी चार-दिशामा गमन गोचर जहांसम्म छ त्यहांसम्म बढाई धेरै तीर्थका जल ल्याइ नागतलाउ नाम राखी मध्य भागमा इष्ट देवता राखी रानी पोखरी बनाई नीलकण्ठका जल भरी सबै तीर्थका जल राखी पात्राकारले बनाई नाग शङ्ख फनी राखी प्रतिष्ठा गरी पुत्रकन उद्धार गराया ।

फेरि यी राजाले आफना गुभाजूसित मत गरी बौद्ध मतका इंदुबहालको शोभाचन्द्र बनियां ल्याई इंदुबाहाल बनाया । यिनै राजाले सिम्भूका शान्तिकर वज्राचार्यसित मत गरी सिम्भूका देवता बुझाई यहांदेखि पश्चिम दिशामा पछि पछि राजा प्रजाहरूकन मेघ शून्य भै अनावृष्टि हुदा कष्ट होला भनी जानी अष्टकुल नागहरू आकर्षण गर्दा १ टौदहका कर्कोटकनाग आयानन् र यिनै वज्राचार्यले कुन्द पृष्प २ मन्त्र गरी राजाका हातमा दी भन्या कि हे राजन् ! टौदहका तीरमा गै नाग डाक्नु आयान भने त्यो फूल टौदहमा राखिदिनु र बाटो देखिएला । सोहि बाटो गरी गै नागकन बुझाई ल्याउनु बुझेन भने बलात्कार पत्री ल्याउनु नागिनीहरूले तिमिलाई केही गर्न सवन्त्या छैनन् भनी अराई पठाया र राजा गई डाक्दा आयान र फूल

राखी बाटो पाई गै नागकन समाती ल्याया । यी नाग आयाको हुनाले हो । त्यो नाग यी स्थानमा ल्याई अष्ट नागहरू बुझाई मनोमानसित कबोली रक्त-कर्म गरी रक्तको मसी गरी पुस्तक लेखी गुरुगमन बिनाश गरी असम्भव ग्रन्थ बनाई शान्तिपुर नाम सप्त कोठा नौ भूतल क्रमशः राखी शान्तिपुर बनाया ।

फेरि यी राजाले सिम्भूका चैत्य प्रसाद एकको शोभा छैन भनी स्वेच्छाले पाश्वर्यस्थ युग्म देवालय बनाउला भन्या इच्छा गर्दा सिम्भूको इच्छा भयान र राजा कोप भै ६ महीनामम्म केही नखाई सुत्या र राप गरिदियो र सिम्भू काबु भया । यहापछि छ देवालय बनाई केन्द्रपुर नाम राखिदिया । यहां पछि अंगम आगम बनाई मध्ये भागमा बडो वज्र स्थापना गरी बौद्ध रूपकन जगाया । यस्ता वीर यी राजा हुन् ।

फेरि यी राजाले यौवनावस्था पूरणार्थ स्त्री-भोग लक्ष्य योनि क्रिया पुन्याउन्या इच्छाले स्त्रीहरू बुझाई खुशी राजी गरी क्रीडा गर्दा ३००० सम्म पुगेपछि एक बाला स्त्रीसंग भोग भै स्त्री मरण भै गयिन् र यी राजाकन बडो पाप भयो भनी श्री पशुपतिनाथमा जाई तीन महीना-सम्म बसी कोटि लिङ्ग प्रतिष्ठा गरी मण्डप पारी बाटुला देवालय बनाई देवालयका बाहिर लिङ्ग प्रतिष्ठाप्रतिको आहुति गरी अधि बिप्रेको श्री पशुपतिनाथको गजूर चढाई सबै परिवारकन दक्षिण दर्वाजामा सालीक ताहीं तुलाका चार खम्बा खडा गरी सर्व द्रव्यले तुलादान गरी तुल खम्बा चार स्थापना गरी चतुर्थ कर्म गर्दा ग्रामका उत्तरपट्टि धेरै गौचर सङ्कल्प गरी मुठी उखेल कहलाई गया ।

फेरि यी राजाले श्री पशुपतिनाथका ढोका आरम्भ कान्तिपुर पर्यन्त लिङ्गाकारका देवालय बनाई शिवस्थापना देवपट्टनमा एक चिलन (?) प्रमाण राखी बनाई स्थापना गन्या । फेरि एक पताका ली श्री पशुपतिनाथका गजूरदेखि बनाई बाडी मोहन चोकका महादेवसम्म बांधी पाताका चढाई पाप छुटाया । फेरि, महाराष्ट्री लम्ब कर्ण भट्टसंग मतो गरी देगुतलेका देवालय अधिभन्दा बहुत उच्चा गरी तीनै छाना सुनको गरी बडो खम्बा खडा गरी अपना परिवार सबैको सालिक राखी प्रत्यक्ष स्थापना गरी बसाया । यिनै वर्षमा चौबाहालका नगलाबसीका नाम गन्याका नागले बागमती बढाई आर्यातीर्थ जल धुनी श्री पशुपतिनाथमा निर्माल्य जाने प्वालबाट भित्र जाई श्री

पशुपतिनाथका चोकमा जल भरी देवालयभित्रका दर्वाजा बाट भित्र जाई अनेक द्रव्यहरू सबै जम्मा गरी कवचमा जडयाको एकमुखी रुद्राक्ष चोर्न तयार गर्दा श्री पशुपतिनाथका त्रिशूल हल्ल्यो र वासुकी नाग पनि अगाडि गणमा सबै दुनियालाई देखाई फाल हाली नागलाई मारी एकमुखी रुद्राक्ष जलहरीमा राखिदिया । त्यो रुद्राक्ष परापूर्वमा मोहनसिंहले कवच बनाउंदा वेलामा एक संन्यासी आई श्री पशुपतिनाथका दक्षिण मुखमा चढाऊ, भनी दी गयाका हुन् । यहापछि सबै दुनियाले गै हेर्न जांदा जलमा रगत आयाको देखो ठूलो ठूलो कल्लोल शब्द गरेको पनि सुनियापछि धुनियाको जल सबै कल्लोल शब्द गरी राजेश्वरीका सन्धि यववरालका (?) सधि केसर जस्तो नाग एक रह्याकोले देवपत्तन श्री पशुपतिनाथका वन सबै दुर्गन्ध भै गयाको राजाले खबर सुनी गुरु लम्बकर्ण भट्टले शास्त्रोक्त ठहराई नागगमन बन्ध गरी वासुकी जगाई अधिका देवालय बिप्रेकाले अर्को देवालय बनाई गजूर चढाइदिया । फेरि रात्रीका चार प्रहरमा बजाउन्या एक बाजा बनाई साधना गरी धंपतीनामा नाम गुठी राखी रक्षा गराइदिया । यस दिनदेखि नागभय निवारण भै गया ।

फेरि यी राजाका पालामा पश्चिम कल्हीजदेखि नृसिंह देवता ठाकुर यो नामको रहस्य के हो भन्ने नृसिंह देवताको मन्त्र पाई पुरश्चरण गर्दा तीन वर्षपछि नृसिंह प्रत्यक्ष भै 'वर बूहि' भनी हुकुम हुंदा यिनले दाहिने हात थापी त्वम् मत्करे भव भनी माग्दा नृसिंह आफै जल भै ब्राह्मणका हातमा बस्न गया र त्यस वेलामा यी ब्राह्मणले आफना हातको जलपान गरिदियाकोले स्वतः सिद्धिनृसिंह ठाकुरन नाम प्रख्यात भयाका हुन् । यी ब्राह्मण आई पचली भैरवका आसन गरी बसिरहुंदा केही कालपछि महाकाल संहिता आदि ग्रन्थ हेरी श्लेषमान्तक वनमा श्री गुह्येश्वरी स्थान खोजी खोजी हेर्दा खड्गी, तेली दुवैका अङ्ग स्वभाव हेरी विचार गरी त्यही कुण्ड ईश्वरी स्थान खोजी स्थान ठहराई पुरश्चरण गर्दा त्यही कुण्डदेखि ज्योति उठ्यो र खुशी भै राजासङ्ग मतो गरी पीठ जगाउन निमित्त प्रजाहरू ल्याई खनाउंदा धेरै प्रत्यक्ष भै गया र अगध अगम कुण्ड हुनाले यस्तो प्रकाश गरिराख्ने या होइन भनी बडो यत्न गरी लोहाका थाम दलीन बसाई अष्टदल पद्माकार घन्टाकार भैरवसहित बनाई कलशाकारले छोपी स्थापना गरी श्लेषमान्तक बनाई नवदुर्गागण बलिदान निमित्त नृसिंह, क्षेत्रपाल भैरव स्थापना गरी पखाल

बनाई बाहिर खम्बामा पनि चौधडा बनाई खम्बामा सिंह सालीक राखी आवरण देवताहरू सबै यथाक्रमले स्थापना गरी श्री गुह्येश्वरी महामायाकन प्रकाश गराया । यी नृसिंह ठाकुर देवीभक्त हुनाले सबै राजा प्रजाकन रक्षा गरौला भनिरहंदा बखतमा देवीको आज्ञा भयो । हे नृसिंह ! नेपाल दक्षिण दिशा दक्षिण मसान गन्याका १ भेरो पीठ छ त्यहाँ बांङाहरूले खलबल्याई महा भयङ्कर भै अगम भै रह्या । त्यहाँ तिमि जाई नृसिंह भैरव जगाई चार वर्णकन रक्षा गर भन्ने देवीका आज्ञानुसार गरी अभ्यन्तर मन्त्रले नवदुर्गा फुलचोकका दक्षिण कालीगण सबै आवाहन गरी नृसिंह भैरव जगाई साधन जगाई स्थापना गरिदिया । त्यहाँउप्रान्त बांङाहरूका पूजा विधान गर्न सकेन र हमगु (?) वज्रयोगिनीमा जाई आफ्ना स्वकर्म चलाया । यस दिनदेखि दक्षिणकाली प्रकाश भयाका हुन् । फेरि ठाकुरले फुलचोकका पीठ पनि अगम भै रह्याकोले देवीछेउ धेरै भक्ति गरी विनती गरी बुझाई सदासर्वदा गमन गराया । नेपाल सम्वत् ७७४ सालमा श्री गुह्येश्वरीसित बिदा मागी नृसिंह ठाकुर काशी गई प्राणायाम गरी धून्य समाधिमा गया ।

यी राजाले लम्बकर्ण भट्ट नृसिंह ठाकुरका मन्त्रका बलले अधि लोप भैरह्याका हरिसिद्धिको नृत्य प्रकाश गर्नालाई विधान गर्दा गर्न सम्मानन् र ललितपुर गाबाहालका विश्वनाथ उपाध्यायलाई समर्थवान् सम्झी यिनीकन बोलाई भारा दिन्या अधिकार हो भनी ठहराई भारा अधिकार गरी सूक्ष्म प्रमाण ली यथास्थिति गरी देवीका नाच जगाया ।

फेरि यी राजाले जामन गुभाजुसंग मत गरी जामा नाम गरी इनार बनाई साधना गरी काल-कालमा मेघ-शून्य भै जल वृष्टि नहुंदा इनार चलाउदा बसात भै जान्या साधना गरी सो कूप अधिपछि नहेर्नु भनेका छन् ।

यी राजाले हरिसिद्धि बडा ठूला देवता हुन् भनी भक्तिपूर्वक सेवा गरी फूलचोकमा पनि सेवा गर्दा फूलचोकका देवीले पत्थर ५ दी पठार्दकन कूप बनाई सो पत्थर ५ राखिदिया र यी कूप वर्षा नहुंदा चलाइदिया वर्षा हुन्छ भनी दिपठायाका हुन् । यी राजाले हरिसिद्धिमा अनेक द्रव्य बस्तु पनि चढायाका छन् ।

फेरि यी राजाले गुह्येश्वरीका अग्र कारणका तेली खड्गी हुन् भनी देवीका सुसारे गरी राखिदिया । फेरि

राजाले जामन गुभाजु, लम्बकर्ण यी साथ गरी नेपालका पीठमा जाई देवीहरूकन जगाई अनेक चित्र-बिचित्र तमाशा गरी सुखभोग गरिरहंदा एक दिन रात्रिविषे फिर्न जांदा डाकिनीहरू सबै निमीपीठमा पूजा गर्न आयाको देख्या र आज ता घण्टाकर्ण चतुर्दशी भनी राजाले भान्ना मन्त्रबलले सबै डाकिनी समाती फजिती गर्न्या विचारले शहर घुमाई मन्त्रसूत्रले बांधी दिग्बन्ध गरी देश अगम डाकिनी मन्त्र नाश कर्म गरी राखी तीनै जना फर्की आया । भोलिपल्ट हेर्न जांदा यी डाकिनीहरू सबै देशभित्र जान नसकी चारै दिशामा जोटी मुखमात्र ढाकी रह्याका राजाले देख्या र त्यस बखत आफ्ना पुरोहित सहोदर काजी भारदारहरू अनेक जाति छोटो-बडाका स्वास्नीहरू सबै भै असंख्य डाकिनी जम्मादेखी यो असम्भव कर्म हुन लाग्यो भनी चारै दिशाका पञ्च सूत्र झिकिदियापछि डाकिनीहरू स्वस्थानमा गया ।

फेरि एक दिन फिर्न जांदा ललितपुरका एक घरभित्र बांङा जम्मा भै चचा गई भोज खाइरहेका बेलांमा राजाले तमाशा गर्ने विचार गरी घरभित्र मन्त्र प्रयोग गर्दा अदर भित्रका बांङाहरू सबै रोया । फेरि छिनैमा हांसी छिनैमा कल्लोह गरी रुने, फेरि छिनैमा धोती फरिया फुकाली नाचन लाग्या । यस्ता तरहसंग २ घडीसम्म तमाशा हेरी फेरि आफै शान्ति गरी आया ।

यी राजा बहुत सोची सोची अनेक चरित्र गरी अनेक स्थानमा जाई धेरै धर्मकर्म गरिरहन्या राजा हुन् ।

नेपालमा ४ गणेश बडा प्रत्यक्ष हुन् भन्नाले सो जगाएका गणेश कान्तिपुरका श्वेत विनायक १, चावहिलका रक्त विनायक, भक्तपुरका सूर्य विनायक १, ललितपुरका चन्द्र विनायक १-यी चार मूल आदि गणेश हुन् भनी जगाया ।

फेरि राजाले कान्तिपुरका भीमसेनका दुइ मूर्ति बुझाई यक्षकर्मले बाटोमा पादुकापिछे एक-एक हांस, टोलपिछे एक-एक बोका, दोबाटापिछे एक-एक रांगा, बली दी दर्वारसम्म ल्याई द्रौपदीका मूर्ति बनाई जामना गुभाजुबाट जीवदान न्यास मूर्ति गराई न्यास मूर्तिले कन्यादान गराई अधिका २ भीमसेनका मूर्ति मध्य भागमा यथाक्रमले राखी त्यही विधिले मार्ग-क्रम गरी सो स्थान पुन्याया । यस दिनदेखि द्रौपदी मध्यमा रहंदा भीमसेनका उपद्रव शांति भै गया । अधि कोही कारणले २ भीमसेन मूर्ति भयाको १ तामस मूर्ति, १ शान्तमूर्ति हुन् ।

फेरि यी राजाले अधि गङ्गा रानीले सती जांदा स्त्रीहरूकन सारा घर सपारिदिन्या मर्यादा गरी कान्तिपुरका लगायत स्वरमा चलाइदियाका अज्ञतक छुदैछ ।

फेरि यी राजाले श्री पशुपतिनाथका देवासय-भिन्नका अधि-अधिका तामाका बसाहा पूरानू भयो भनी चाँदीका ढलवटका बसाहा बनाई जीवन्त्यास गरी राखि-दिया । केही दिनपछि सो बसाहाले देवपत्तनका लगापात-भरमा रात्रीविषे प्रजाहरूको बाली सबै खाई त्रास गराया र यो बसाहा ता उपद्रव भयो भनी ठहराई भंडार-माथि राखिदियाको अज्ञतक छुदैछ । फेरि तामाका बसाहालाई राखिदिया । यी राजा यस्ता विवेकी राजा हुन् ।

फेरि ललितपुरका योगनरेन्द्र राजाले कुम्भेश्वरका देवालय बनाई कोटघाहुति होम गर्दा यी प्रताप मल्ल राजा बडो काल सर्प भै हेर्न जांदा विश्वनाथ उपाध्यायले समाती पूर्णाहुति गरी सर्पाहुति गर्ने विचारले स्तम्भनास्त्र गरी सिहानमनि राखिदिया । यो खबर जामन गुभाजुले थाहा पाई भुटेश्वर उठाउने अनेक विधान गर्दा भुटेश्वर उठेनन् बोलीमात्र सुनाया । एक फेरो बल्ल बल्ल बचाई दी ल्याया । अब फेरि उस्तै काम गन्या, यी राजा कति गरे पनि नचेल्न्या हुन् । तसर्थ म ता आउंदिन । तिमी सक्छौ भने बचाउ भनिदिया र जामन गुभाजुले अब ता भएन भनी आफै नै अवसर हेरी बसी पूर्णाहुति होम गरी सर्पाहुति होम गर्नलाई सुरामा राखी तयार हुदा जामन गुभाजू गरुड भै मण्डपभिन्न पसी सर्पकन समाती बचाई ली गया ।

फेरि यिनै सालमा १२ वर्षको हरिसिद्धिको नाच उठाई कान्तिपुरका दरवारमा नचाउन लग्या र सो नाच भैरह्याका वेलामा रात्रिविषेका नाचमा कसैले थाहा नपाई रूप फेरी राजा नाच हेर्न कन जांदा राजाले देवीसित प्रति भक्ति गन्याका हुनाले यी राजाकन छलन निमित्त हिटी चोकका डबलीमा यिनी हरिसिद्धि देवीहरू तीनै मनुष्य सुन्दर रूप मै नाच हेरिरह्याका राजाले देखी राजाले चिन्न नसकी राजा कामी हुनाले मोहित भै यिनीहरूसित हातपात गर्न गया र यी देवीहरूले राजाका हात समाती अफाली २ दिदा पनि फेरि २ हातपात गर्न गया र यिनै राजाका हात समाती आफ्ना छातीमा भोग लियाका रक्त पन्याका छुआई देखाई आफूहरू पर सरी गया । फेरि २ मोहमा परि चिन्न नसकी हातपात

गर्न लाग्या र यी देवीहरू कोप भै राजाकन सुनाई भनिदिया—हे राजन् ! तिम्रो राज्य भोग यत्तिकै भयो । तिम्री अति छिनार काम गर्दा रह्याछौ—भनी राजाकन गल गहालाई भूमिमा बसालिदी आफु तीनै जना अन्तर्धान भै गया । यी राजा त्यहीं अचेत भै भूमिमा लोटी रगत छादी बसेका कोही मानिसले देखी बोकी दरवार भित्र पुन्याइदियाका २ घडीसम्म बाँची यी राजा शून्य पदवीमा गया । नेपाल सम्वत् ७८० सालमा ।

अस्य पुत्र पथिवेन्द्र मल्ल वर्ष १७१ यी राजाले मेरा पिताकन विसर्जन गर्न्या देवता भनी हरिसिद्धि नाच मेरा सन्तान—दरसन्तानसम्म कान्तिपुरमा नल्यालनू भनी बन्द गरिदिया । कान्तिपुरका देवता हुनाले कान्तिपुरमा दिनु पर्न्या दस्तूर सबै देवपत्तनका नाचमा दिराखे । यी राजाका पालामा सिध्यालको काजीले राजा बक्साई श्री पशुपतिनाथका चारै दर्वाजामा सुनका खम्बा तोरण चढाया । फेरि पञ्चविंशति प्रस्थ प्रमाणले गुठी राखी कार्तिक शुक्ल पूर्णिमाका दिन प्रतिवर्ष महास्नान चढाया ।

यिनै राजाका पालामा श्री पशुपतिनाथका पूजक ज्ञानानन्द स्वामीले आफ्नै इच्छाबाट नेपाल छोडी विदा भै गया । फेरि यिनीपछि कोही विमलानन्द नाम गन्याका षोडन्यासी स्वामी टङ्केश्वरमा आई बस्याका रह्याछन् र राजाले थाहा पाई स्वामी भेटी श्री पशुपतिनाथका पूजक-योग्य हुन् भन्या ठहराई श्री पशुपतिनाथका पूजक गरि-दिया । यी राजाले देवपाटन सालिन्दा असिनाको भय हुन्या हुनाले स्वामीसित विनती गरि असिनाभय निवारणादि श्री पशुपतिनाथका पश्चिम दिशा श्री दक्षिण मूर्ति आवाहन गरी यथाक्रमले थापना गरी अगम मूर्ति भनी गुठी चलाई राखिदी असिनाभय निवारण गरि-दिया ।

फेरि राजाले देवपाटनमा ईटाकाल भन्याका जगामा धेरै झिगटो ईट पारी पोली यथाक्रमले राजाले आफै ई टझिगटो बोकी ली गयाका प्रजाहरूले देख्या र धर्मको काम जानी प्रजाहरू सबै आई अहोरात्रभरमा ई ट झिकी सबै यशस्वी श्री ५ पशुपतिनाथका देवालयअधि गङ्गारानीले बनाई राख्याको बिन्धो भनी भुवनेश्वरी रानीसहित भै देवालय बनाया ।

फेरि यी राजाका पालामा तिरहूतका घर्माई झाले श्री चांगुनारायणमा भोजन खुवाउन जांदा गोत्रहत्या

गन्या र तिनका सर्वस्व सरकार दाखिल गर्दा ब्रह्मस्व रवानु छैन भनी धन जम्मा गर्दा ३००००० । भयो र सो धनले भैरवका अग्रभागमा ठूलो लिङ्गाकार पाषाणको देवालय बनाई अष्टधातुका भुवनेश्वर नाम गरी बसाई घेरै खेत गुठी राखी नित्य नैमित्त्यका चैन गराया । फेरि यसै धनले जीर्ण भ्याको सिभूको लिंग पनि नयाँ ठूलो सालवृक्ष ल्याई लिङ्ग खडा गरी अधिको पत्थरको बौद्धमूर्ति पांच देवालयदेखि पश्चिमतिर सारी पांच मूर्ति सुनका बनाई स्थापना गराया । फेरि यिनै धनले श्री पशुपतिनाथका पुजारीसित मत गरी शिवाचनका शास्त्रका प्रमाणले श्री पशुपतिनाथका वर्षबन्धन अस्यार्थ अगम्यागमन अभक्ष्य वस्तु भक्षण पापक्षयहेतुः कैलास कुसुमारोहण नाम गरी घेरै गुठी राखी प्रतिवर्ष चलाया । फेरि यिनै धनले त्र्यजयोगिनी चांगुनारायणका देवालय जीर्ण उद्धार गराया । फेरि जयवागीश्वरीको देवालय द्विपत्र मन्त्राकार गरी बसाया । फेरि यिनै धनले भूखा, प्यासा अभ्यागतकन इच्छाभोजन गराई बांकी रह्याको धन भुवनेश्वरीका देवालयभित्र गाडिदिया । यस्ता विवेकी यी राजा हुन् ।

यी राजाका पालामा अकस्मात् एक रात्रिविषे जयवागेश्वरीका देवालयभित्र चोर पसी सबै गहना चोरी धोक्रामा राखी बाहिर पाटीमा आई बस्दा चोर त्यहाँ पाटीबाट उठ्न र बोल्न नसकी उसै रह्यो । भोलिपल्ट चिताइदार विसेतहरूले धाहा पाई हाहाकार गरी खोज्दा राजा पनि हेर्न जाँदा ता चोर धोक्रो ली बोल्न, उठ्न नसकी रह्याको राजाले देखी चोर मारी देवीको गहना ज्यौंका त्यौं गरी देवीकन लगाई दिया ।

यी राजाका भाई नरेन्द्र मल्ल पितृपक्ष अमावस्याका दिन परलोक प्राप्त भएकाले ब्राह्मणद्वारा कान्तिपुरमा आफ्ना लगायतभर दशमी कम देवताको कामलाई दिया । फेरि यी राजाका पालामा काशीका सवा जैसीले अश्वमेध यज्ञका पुण्य अधिक लिन्त्या हो भनी लडाई गर्न आउंदा खुशी राजीसंग यज्ञमा चाहिने नेपालका चीज-बीज ज्या ज्या पायाको सौगात दी पठाया र सवा जैसी खुशी गराई वैश्य नेपालका राजाका ल्याया । फेरि यी राजाका पालामा सा भन्याका तिरहुतिया ब्राह्मणले गुह्येश्वरीका कवच यन्त्राकार गरी बनाई राजासहित भै चढाया । सो प्रतिवर्ष वालाचतुर्दशीका दिन अज्ञतक राख्दैछन् ।

फेरि यी राजाका पालामा गुह्येश्वरीका भक्तजन हुनाले

समन्तभद्र नाम गन्याका कीही १ गुभाजू ह्यासामा गन्याका थिया र ह्यासाको थान त्यो बाँडा गै रहदा लामाले यी बाँडाकन च्या खान दिया र यी बाँडाले नेपालतिर हेरी त्यो च्या कटौराले छरिदिया र लामाले मैले दियाको च्या नखाई किन फालेको भनी सोढा यी बाँडाले हातजोरी लामासित विनती गन्या—हे गुरुज्यू ! तपाईंबाट बक्सेका च्या खान लाग्दा नेपालमा हाम्रो घरमा आगो लाग्याको देखी समन गन्याको हो—भनी विनती गर्दा लामाले पनि ध्यान दृष्टिले हेरी निजले भन्याको सत्य टहराई बाँडाकन बहुत सम्मान गन्या । सो बखत नेपालमा बाँडाका घरमा आगो लाग्दा अकस्मात् मेघ आई ठूलो पानी परी आगो चाँडो समन गरिदिया । फेरि बाँडा ह्यासाबाट फर्की काशी जाँदा काशीका जैनहरूले मिली एक ठूलो चैत्य बनाई प्रतिष्ठा कसबाट गर्न लाऊं भनी यत्नपूर्वक सराजाम गरी बस्दा यी समन्तभद्र गुभाजू त्यही पुग्याछन् र यिनीहरूले पनि बडा समर्थवान् पुरुष हुन् भन्या ठहराई सबै जैनहरूले यिनीसंग आई हाम्रा चैत्य बनाइ राख्याका छन् । तिनीकन प्रतिष्ठा गरी जगाइ देऊ भनी विनती गन्या र लौ भनी गङ्गाजल ल्याई चैत्यमा छरिदी 'प्रतिष्ठा भयो' भनी उठी भाउंदा सबै जैनहरूले त जान्या हो भनी मनले ठहराई फेरि भन्या—क्या प्रतिष्ठा गन्याको हो ? सराजाम उसै छ + बेश गरी प्रतिष्ठा गरिदेऊ भनी भन्दा यी समन्तभद्र गुभाजूले मैले ता प्रतिष्ठा गरिसक्यां । तिमीहरू नपत्याए यिनलाई ठूला-ठूला डोरी ल्याई तिमीहरू बांधी समाति-राख । मैले बोलाउंदा यी चैत्य सरासरै आइजान्छन्—भन्दा सबै जैनहरूले ठूला-ठूला डोरी ल्याई बांधी समाती राख्दा यी समन्तभद्र गुभाजूले तीन चुटकी बजाउंदासम्म समन्तभद्र गुभाजूका पछि लागी यी चैत्य आया र यिनले नेपाल कान्तिपुर नवल टोलमा ल्याई स्थापना गरी सिगद्यो कहलाई राख्या । काशीका जैनहरू दुई चार दिनका बाटोसम्म आई डोरीले छिराउंदा पनि चैत्यकन फर्काई लेजान नसकी आफूहरूमात्र फर्की गया । यस्ता पुरुषार्थी-हरूसंग वस्ने राजा नेपाल सम्बत् ७९७ सालमा शून्य भै गया ।

अस्य पुत्र भूपालेन्द्र मल्ल ७। यी राजाका पालामा विशालानन्द स्वामी श्री पशुपतिनाथका पुजारी छंदा एक राधवानन्द नाम गन्याका षोडश्यासी स्वामी श्री पशुपतिनाथका दर्शन गर्न आउंदा विशालानन्द स्वामीले राजा बक्साई राधवानन्द स्वामीकन श्री पशुपतिनाथका पुजारी

गर्न योग्य हुन् भनी पुजारी गराई आफू बिदा भै काशी गै शान्त भै गया । यहाँपछि यी राघवानन्द स्वामीले राजा बक्सई अघि नभयाको नेपाल रक्षानिमित्त श्री पशुपतिनाथका दमनारोहण कर्म चलाया । फेरि यिनै स्वामीले मन्त्र क्रम गठ बनाई पाताल गंगा साधना गरी आफूले नित्य स्नान गरी लोकले धन्य कहलाई श्री पशुपतिनाथका नित्य सेवा गरी अधिका पवित्रारोहण जगाई स्वामी बस्याका घर प्रतिवर्ष बनाई चढाउनुया रीत भै रह्याकामा आफूले बनायाका घरमा मठ बनाउनुया रीत चलाया । फेरि यी स्वामीले पवित्रारोहण, दमनारोहणका खर्च स्वामीका द्रव्यले चलाउन भनी प्रतिवर्ष चलाया । फेरि यी स्वामी श्रीखण्ड चन्दनमात्र लेखी बडो गुप्तले नित्य लैजाई श्री पशुपतिनाथका ईशानमा राखी नित्यपूजा आवर्ण सहित गरी लैजाई राजा-प्रजा सबैले धन्य कहलाई कर्म चलाया ।

फेरि कान्तिपुरका कोही काचिली नाम प्रजा देशका उत्तरका लुटी इन्द्रायणी पीठमा नित्य २ रात्रिमा गै सेवा गर्दा एक रात्रिविषे नेपालेश्वरी वत्सला त्यही पीठमा आई वस्दा वत्सला देख्यो र यी काचिली आई स्वामीकन कहंदा स्वामीले काचिलीको मनसुवा जानी राजा बक्सई प्रेत चतुर्दशीका दिन प्राचीन युगादिदेखि नाना विधान पूजा गरी राखेका नेपालेश्वरी वत्सलेश्वरी पीठ खुशी गरी यी अमावस्याका दिन प्रधानहरूका यात्रा प्रतिपदाका दिन यी स्वामी आफै आई श्री पशुपतिनाथकन रात्रि भर जगाई ईश्वर ईश्वरी कुतूहल गराई धानी ७ सेर १ सिदुर यात्रा गरी प्रतिवर्ष रथ-यात्रा चलाया ।

फेरि यी स्वामीले राजा बक्सई काचिली नाम नेवारले धेरै द्रव्य खर्च भयो भनी देवपाटनका प्रधान गरिदिया ।

त्यहाँपछि केही दुष्ट जनले यी स्वामीले पशुपतिनाथकन ढोक दिदैन भनि राजालाई मुनाइ दिया र राजाले यी स्वामीका गुरुकन भनि पठाए र राजाले स्वामीकन डाकी चिठी देखाउंदा गुरुका चिठी शिरमा राखी आंखा चिम्ली देवपाटनमा मन्त्र खोली देश जलाउंला, श्री पशुपतिनाथकन ढोक दि फुटाई दिउंला भन्या मनमा राखी कान्तिपुरका दरवारदेखी दगुदं आया र यिनै काचिली प्रधानले पाउ समाती बहुते विनती गर्दा रामेश्वरी सन्धिकका देशमा नेत्र खोली दिया र यी देश उत्तै क्षणमा जलिनगया । त्यहाँबाट ललितपुरमा आई कामेश्वरीकन ढोक दिया र यी कामेश्वरी

वञ्चरोले काठ चिन्याइँ फुटी गया । त्यहीँबाट यी स्वामी आई तीर्थमा गै मजस्ता पाशुपत मन्त्र जान्या स्वामीहरू तिम्रीलाई चाहिन्छ भन्या मकन वाग्मती वारी-तिर राख, स्वामी चाहिदैन भन्या पारीतिर राख-भनी यी राघवानन्द शून्य समाधिमा गया । राजासित नजीक वसुन्या कोही दुर्जनहरूले स्वामीहरूको समाधि श्री पशुपतिनाथमा राख्नु गारो हो भनी वाग्मतीका पारी लगी राखिदिया । यिन दिनदेखि नेपालमा पाशुपत मन्त्र जान्या स्वामीहरू आउनमा कम भै गया ।

फेरि वत्सलेश्वरीका यात्रा प्रारम्भ भयाका वर्ष ४ पछि रानीकन स्वप्न भै राजा-रानी आई श्री पशुपतिनाथकन पूजा गरी बक्सई चावहेलका श्वेत विनायकका कवच मूर्ति बनाई धेरै गुठी राखी गणेश बौद्ध प्रिय हुनाले बाँडाहरू गुठियार राखी कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा र प्रतिपदाका दिन प्रतिवर्ष यात्रा गराया । यी राजाले गणेशका यात्रा गर्नु आउंदा रजकहरू सबै मिली विनती गर्दा रजक क्रय बनाइदिया ।

फेरि यी राजाका पालामा प्रेत चतुर्दशीका दिन रानी मरण भै गइन् र कान्तिपुरका देवताका यात्रा आधामा मात्र भै गया । अमावस्याका दिन हुन्या जत्रा सबै मनाई गरिदिया र छोपी स्वस्थानले गया । वत्सलेश्वरीका यात्रा क्रमसित चलाया । मनाई गर्न सकेनन् । सिन्दूर यात्रामात्र देवतालाई गरिदिया । नेपाल सम्बत् ८०४ सालमा यी भूपालेन्द्र मल्ल राजा शान्त भया ।

अस्य पुत्र भास्कर मल्ल वर्ष १४ हुंदा भूपालेन्द्र मल्ल राजा शान्त भयाका हुन । यी भास्कर मल्ल राजा भति चंचल हुनाले धेरै पशु पाली, पन्छी पाली अनेक धानमा फिर्दा एक दिन लावालस्कर सहित गरी दुर्ग वनान्तरको यवनसम्म पुगी हात्तीका शिकार गरी ठूला ठूला हात्ती ७ समाती स्याई आफ्ना दरवार पुन्याया र सबै पण्डितहरूले यी राजाको नाउ आजदेखि गजपति महीन्द्र सिंहमल्ल भनी नाम फिराई चलाइदिया । यी राजाले ब्राह्मण पण्डितहरूदेखि सदा सर्वदा खुशी भै आफ्ना लगाभर तन्यानीमा हात्ती शिकार जांदा ब्राह्मण पण्डितहरूदेखि धेरै बिर्ता दिया । त्यस बेलामा रथ वनबासी थारूहरू सबै आई यी राजाकन अनेक सौगात राखी कर जोरी खान माग्दा राजा खुशी भै धेरै जग्गा बकसीस दी भुवार नाम राजा गरिदिया ।

यी राजाले ललितपुरमा पनि राज्य गन्याका थिया र यस बेलामा क्रीतिपुरका जजमानी रागोत ब्राह्मणको अपुताली सरकार लाग्यो र गाबाहालमा विश्वानन्द उपाध्यायलाई सङ्कल्प गरी बिर्ता गरिदिया । यसमा दाता राजा हुन् ।

फेरि यी राजाका विवाहिता रानी २ र मैजूहरू २ थिया । यी चार स्त्रीहरूसङ्ग रसक्रीडा गर्ना निमित्त किम्डोल थानमा सुघर धर्मशाला बनाई सदासर्वदा रससङ्ग क्रीडा विहार गरी बस्दथ्या । यी राजाको वर्ष २२ को उमेर हुंदा अकस्मात् १२० वर्षमा प्रवेश हुने महामारी कान्तिपुरमा प्रवेश भै कर्णसंधि कपालमा अधिक बेथा लागी क्षणमात्रमा प्राण त्याग हुन्या बेथा आई देश भरमा नित्य ३०।४० सम्म मानिस मरण हुंदै गया । कोही कोही ज्ञानीहरू अलिक बेथाले छुन्या बित्तिकै बेगले दगुदँ आफ्ना तीर्थमा जाई मरण भया । कोही कोही पचली घाटमा कोही कोही विष्णुमतीमा, कोही कालमोचन तीर्थ, कोही दगुदँ आउंदा बाटैमा मरिजाने गन्या । यस्ता डबलले मरण हुंदा वर्ष २ हुन लाग्दा श्री पशुपतिनाथका दक्षिण मुखमा विकट दन्त प्रकाश भै आया । नवग्रह पद्योपट्टि उल्टो बस्न गया । प्रजाहरू पनि दिन प्रति ८०।९०।१०० सम्म मर्दै गया । कोही प्रजाहरू यस भयले त्राहि त्राहि भै शहर छाडी भागिगया । यस बेलामा झगल ठकुल काजीले राजा १, रानी २, टहलुआ १, यिन ४ जनामात्र गरी कीमडोल बाहलभित्र लुकाई खान पुन्याई भित्र जान नपर्ने गरी खान पुन्याई महीना ६ सम्म राखिदिया । यस्तो उपद्रव हुंदा मुर्दा उठाउन नसकी शहरमा धेरै मुर्दा रहन जांदा छानामाथि स्थालहरू मुर्दा खाई २ हिडन लाग्या । यस बेलामा यिनै झगल ठकुल काजीले श्रेष्ठ ६ हर्का मुर्दा रहन गया भनी गुठी राखी मरण समयमा सबै भेला भै मुर्दा उठाउन्या रीत चलाया । यहादेखि श्रेष्ठहरूका मुर्दा किसानीहरूले पोल्या रीत चलाया । त्यहीदेखि दस पिंड नगरी डेढ महिनामा पिंडमात्र दिन्या रीत चलाया । फेरि कान्तिपुरमा मुर्दा बोकी लैजाने नोल फर्काई ल्याउन्या रीत पनि भया । असंख्य मुर्दा हुनाले यिनै वर्ष कान्तिपुरमा तीनै कुमारीहरू यिनै बेथाले लै गयो र देवपाटन चाबहीलका कुमारीहरू ल्याई आसनमा राखी कर्म चलाया । फेरि २ महिनापछि सेमा (?) अर्को सायत तुल्याई कर्म चलाया । यी चावहीलमा कुमारीकन सम्मान गरी बस्त्र गहना धेरै दी खुशी गराई फर्काइदिया । यस्ता मरण भैरह्याका बेलामा एक कोही

योगी आई झगल ठकुल काजीलाई सुनाया कि हे ममार काजी, यस्ता तेरा शान्ति स्वामी प्रजाले महामारी देवी शान्ति सन्तोष हुंदैनन् हुन्या छैनन् । देशी परदेशी सबै जनालाई इच्छा भोजन गराइदेऊ । तबदेखि शान्ति होला । श्री पशुपतिनाथ पनि खुशी हुनु होला -भनी योगी स्वस्थानमा गया । यी काजीले जोगीका आज्ञा सुनी शहरवासी सबै जनालाई बोलाई हनुमान् ढोकामा राखी इच्छा भोजन गराइदिया । दिन ४ सम्म अन्नदान पनि गन्या । यस्तो गर्दा दिनका दिन मरण भयाको बहुत शान्त हुंदै गयो । यस बेलामा एक दिन कोही एक ज्यापू किडोल आफ्ना खेतमा काम गर्न आयाको राजाले देखी ज्यापूलाई राजाले बोलाई शहरको खबर के छ, कतिको मर्छन् ? भनी सोद्धा ज्यापूले विनती गन्यो हे महाराज, अब ता दिनको ४।५ मात्र मर्छन् । दिनको दिन शान्त हुंदैछ । बहुते सम्भार भयो भन्दा राजाले मैजूहरू सम्झी त्यही झ्यालबाट फाल हाल्दा रानीहरूले थाम्न सक्यानन् र राजा दगुदँ शहरभित्र पसी दवार पुगी मैजूहरूसङ्ग बसिरहंदा यिनै रात्रिमा त्यही बेथा लागी राजा शान्त भया । नेपाल सम्वत् ८१२ सालमा भाद्र कृष्ण ३० रोज ७ का दिनमा ।

त्यहादेखि कान्तिपुरमा सूर्यवंशी राजा लोप भै गया ।

त्यस बेला प्रजाहरू हाहाकार गरी दुइ रानी मैजू सल्लाह गरी प्रजाहरूकन बुझाई आफ्ना सन्तान नहुनाले छोरीपट्टिका सन्तान ल्याई जय जयमल्ललाई गादीमा राखी सबै प्रजाहरूले धन्य धन्य कहलाई रानी २ मैजूहरू पनि राजाका संसर्ग गरी सती गई अग्नि प्रवेश गरी प्राण त्याग गर्दा भया । राजा राजेश्वरीका पाटीका राजस्म-शान्तमा अग्नि दाह भैरहेका बेलामा आधा शरीर जलिंगया-पछि स्मशानमा जेठी रानी उठी कर जोरीकन वचन बोल्न लागिन् हे लोक हो ! पञ्च प्रजाहरू हो ! हाम्रो बडो कष्ट भयो । सन्तान शून्य राजाले सजीवमा धेरै पन्छीहरू पाली बन्धन गरिराखेका पापले राजालाई असंख्य पोखले छोपि राख्या । २ मैजूले राजाका आज्ञा पाई पोख फाल्दैछन् । उकास्न सक्यानन् । हामी २ रानीका सजीवमा कुकुर अति प्यारो गरी कुकुर छोई हात नधोई सबै वस्तु कन छोयाका पापले मुखसम्म सर्व जातका विष्टाले पुन्याया नर्कमा गाडी अलिक चलन्या बित्तिकै कुकुरले खुवाई राख्या । तसर्थ हाम्रा निमित्त केही धर्मशाला बनाइदेऊ । काशीमा पनि ब्राह्मण भोजन गर्न पठाइदेऊ । अब उप्रान्त

नेपालमा तीन शहरमा सूर्यवंशी राजा लोप भै जान्छन् । केही वर्षपछि पश्चिम दिशादेखि सो वंशी कहाई हास वृद्धि गन्याका राजा आई भोग गर्नाछन् भनी सती लोटी जली गइन् । यस दिनदेखि महामारी शान्त भया ।

झगल ठकुल काजीले महामारीले मन्याको लेखा गर्दा तीन वर्षका बीचमा १८७१४ भयाछन् ।

यहांपछि झगल ठकुल काजीले सतीका वचनानुसार मखन टोलमा श्री जगन्नाथका देवालय बनाई गुठी राखी स्नान गराइदिया । फेरि काशीमा पनि धेरै ब्राह्मण भोजन गराइदिया । फेरि असन टोलका ढोकाबाहिर संतल धारा मूर्ति बनाइदिया । यी महामारीका बेथाले गरी सूर्यवंशी राजा विसर्जन गराया ।

यी भास्कर मल्ल राजापछि जय जयमल्ल वर्ष ४०। यी जय जयमल्लले अघि गुह्येश्वरीमा धेरै सेवा गर्दा यिनकन स्वप्ना देखायो-आजदेखि ४ दिनभित्र मैथिली ब्राह्मण आउन्त्या छन् । तिनकन भेट गर्नु भन्या स्वप्ना हुंदा खोज्न पठाई भेट गरी स्वप्नाका कथा सुनाउंदा यी ब्राह्मणलाई पनि स्वप्ना भया र यीकन ब्राह्मणले मन्त्र सुनाई आज-देखि ४ दिनमा तिमी राजा हुन्या छौ भनी ब्राह्मण फर्की गया । अकस्मात् दैवका संयोगले भास्कर मल्ल शून्य भै सतीहरूले खोजी यिनलाई गद्दीमा राखिदिया ।

यी जय जयमल्ल राजा ब्राह्मणहरू मेरा इष्ट देवता हुन् भनी धेरै सम्मान गरी आफूसंग नजीक राखी नुवाकोटमा धेरै विर्ता दिया । फेरि यी राजाले गुह्येश्वरीका रथारोहणकन कवच मूर्ति बनाई अखण्ड दीप ज्वाला ली गया वामाविधि निमंत्रण पूजा गरी कान्तिपुर लगी बतीस कोटीका महा-जन राखी धेरै खेत गुठी राखी कर्माचार्य गुठियार राखी थरीहरू सबै जम्मा गरी मार्ग शुदी १० का दिन प्रतिवर्ष यात्रा गराया । नेपाल संवत् ८३२ सालमा यात्रा प्रारम्भ ।

यी राजा हुंदा यिनका पुत्र २ भएका थिया । जेठा राजेन्द्र प्रकाश १ काछा जयप्रकाश २ राजा भयापछि दरवारभित्र जन्मेका ३ राज्यप्रकाश, चन्द्रप्रकाश, २, नरेन्द्र प्रकाश ३, छोरी कुमुदिनी रानी । यिनीहरूसित सोख भोग गरिरहुंदा वेलामा दैवसंयोग आफू राजा भयाका ९ महीनापछि जेठा राजेन्द्रप्रकाश मल्ल शून्य पदवी गया । यी राजा बडो सौक गरी यिन पुत्रका प्रभावले म राजा भयाको हुं । अब मेरा संतानमा जयप्रकाश राजा भयाका हुंदा ता देव धर्म राज्य केही पनि रहन्या छैन भनी ३

महीनासम्म बाहिर यी रहंदा ४ थरीहरूले राजाकन बुझाया कि हे राजन् ! एक पुत्रका निमित्त यस्तो शोक गर्ना होइत । अरू ४ पुत्रहरू छंदैछन्-भन्दा यी राजाले आफ्ना मनको दुःख बताया र ती थरीहरूले यस्तो भया हामीले राज्यप्रकाशकन राजा गरूला, मोहन चोकमा जन्मेका राजा योग्य हुन् भनी राजा रानी बुझाई ती थरीहरू फर्की गया । यस दिनदेखि जयप्रकाशले त्यो कुरा सुनी खस थरीहरूकन बडो दाग राख्या ।

केही कालपछि सांहीला कुमार चन्द्र प्रकाशमल्ल शून्य भया र यिनका निमित्त दरवार पूर्वतिर टुकाचा पारी सीह्य जुजुका पोखरी खनाई यथाक्रमले बसाया । फेरि यिनका नामले एक कोही सुंजनकन धेरै गहना लगाई हिलेजात्रा पठाउंदा एक कोही नेत टोलका उदासले ठूलो हास्य गन्यो र भोलिपल्ट राजाको जात्रा आउनेलाई मैले ठूलो हास्य गर्ना भनी डर मानी एक थाल भरी सुर्वण राखी राजाकन चढाउन्त्याकन आउंदा राजाले नली फर्काइदिया । यस्ता निर्लोभी राजा हुन् ।

यी राजाका पालामा अजयबागेश्वरीका देवालयभित्र चोर पसी गहना सबै चोरी लग्यो र हाहाकार गरी खोजी गर्दा तीन महीना हुंदा पनि खोजी पाउनु नसकी देवीसित धेरै विनती गर्दा ५ वर्षको आचार्यको पुत्री कन्यामा देवी प्रवेश भै मेरा चोर त्यही हांडीगाउँका ढोकाभित्रका पाटीमा ठाउँ बनाईरहेछ भन्दा सबै जनगले हेर्न जांदा ठाउँ बनाई बस्यालाई समाती ल्याई राजा बक्साई सासना गर्दा देवीका गहना सबै मिल्या र देवीकन गहना लगाई चोर मारिदिया ।

फेरि यी राजाले दरवारका अगाडि राधा-कृष्णका देवालय बनाई महाविष्णुका शिवालय बनाई गुठी राखी यथाक्रमले बसाया । यी राजाले मैथिली ब्राह्मणहरू गुह्येश्वरीका ठूला सेवक हुन् भनी यी राजाले धेरै प्रीति गर्दा खसहरूले नसही निरपराधमा हुल उठी तिरहुतिया ब्राह्मणका घर लुटी धन संपत्ति सबै ल्याई खाइदिया ।

यस वर्षमा वर्षा शून्य भैदिया र प्रजाहरू सबै हाहाकार गन्याका राजाले सुनी शान्त मूर्ति राजा हुनाले निरपराध ब्राह्मणहरूको सर्वस्व लूट गरेका पापले मेरा पालामा यस्तो उपद्रव भयो भनी प्रजाहरू उद्धारनिमित्त श्री पशुपतिनाथकन महाबलि नाम गन्याका गुठी राखी प्रतिवर्ष चलाया ।

फेरी केही दिनपछि यी राजा साधु देखी गोर्खाधिपति

श्री पृथ्वीनारायण शाहले नुवाकोट आई त्यहीं बसी आफनु हुकुम चलाया ।

यहाँपछि यी जय जय मल्ल राजाले मेरा पालामा निरपराधमा ब्राह्मणको ब्रह्मस्वहरण भया, राज्य पनि गयो अब मैले जिउनु व्यर्थ भनी उपाय गर्दा कोही एक दुर्जन इट्टु बहालका बांडाले भने हे महाराज मंजुश्वरीका मूर्ति बनाई श्री पंचमीका दिन कान्तिपुर ल्याई जात्रा गराया सिद्धमरण होला भनी भेद बताया र राजाले मनमा राखी गुप्त गरी मंजुश्वरीका मूर्ति बनाई जात्रा गराया र यी जात्रा भयाका तीन महीनामात्र बाँची नेपाल संबत् ८५२ साल यी राजा शून्यमा गया ।

अस्य पुत्र जयप्रकाश मल्ल वर्ष ३६। यी राजा मकन नसहन्या जात खसहरू एक, जैसी, भडेल, राजलवट यति सबै मिली राज्यप्रकाशकन राजा गरूला भन्या कुल्याहा हो भनी जयप्रकाश मल्लले राज्यप्रकाश मल्लका बाबाका सुद्धाई नहुँदै बंधनमा राख्ने विचार गरि जांदा राज्यप्रकाश मल्लले थाहा पाई ललितपुरमा जाऊं भनी रह्याका खबर पाटनका विष्णु मल्लले थाहा पाई चाँडै हांती लिई गई हात्ती चढाई ल्याई हाम्रो संतान नहुन्याका छोरा पायौं, हामीपछि यी राजा हुन्या हुन् भनी हर्ष बढाई गरी दर्वारमा लगी राखे । फेरि यी जयप्रकाश मल्ल राजालाई थरीहरूले नसही हामीहरूलाई नसहन्या राजाका भाई नरेन्द्रप्रकाश मल्लकन वुझाई दर्वारबाहिर ल्याई देवपाटनमा राखी टुकुचा पारीका राजागरी बसाया ।

यी नरेन्द्रप्रकाशकन खस थरीहरूले संज्ञाइदिया हे महाराज ! हजूरहरूका पांच भाइमा दुइ भाई शून्यमा गया । एक ललितपुरमा गया । एक कान्तिपुरमा राजा भै बस्या । अब हजूर पनि राजा योग्य हुनुहुन्छ भनी थरीहरूले संज्ञाइदिई प्रजाहरूको घर-खेत, घरबारी सबै विग्रह गरी लुटी गिराया । त्यहाँपछि चार महीनासम्म यस्तै डबलले विग्रह गर्दा जयप्रकाशले थरीहरूको बदमाशी ठहराई दलसहित गरी आफै भाई नरेन्द्र प्रकाशकन लघारी भक्तपुरमा भगाया । यी नरेन्द्रप्रकाश भक्तपुरमा सदाशिव मल्लका चोकमा पसी बडो लाचार भया । केही दिनपछि त्यहीं शून्य पदवीमा गया । त्यहाँपछि जयप्रकाश मल्ल राजाले खेल गर्नुया थरी कोही फेला पारी कायल गराई मारिदिया । कोहीलाई ठूलो सासना गन्या । कोही भागी लुकीगया ।

केही दिनपछि भागी जाने थरीहरूले जयप्रकाश मल्लकन बडो दुष्ट हो भनी यिनका पुत्र ज्योतिप्रकाश मल्ल राजा गरी आफूले मोज गरूला भन्ने विचार गरी यी जयप्रकाशका रानी दयावतीकन गुप्तले भेटी रानीको चित्त बुझाई अठार महीनाको बालककन राजा गरी थरीहरू सबै हुल उठी जयप्रकाशकन वलात्कारले शहरबाट घपाइदिया । यी राजा जयप्रकाश भागी आठ महीना तीर्थमा बस्या । त्यहीबाट पनि थरीहरूले लगारी दी गोदावरीमा वस्तु गया । फेरि त्यहीं गोदावरीबाट पनि लघारीदिया र ललितपुरमा गाबाहाल टोलका उपाध्यायका घरमा बस्न गया र यी दयावती रानीले यी प्रधानहरूलाई गुप्त गरी घूस खुवाई प्रधानहरूले गाबाहालका घरमा घेरा दी कि त जयप्रकाश राजा हामीहरूलाई सौपी देऊ नत्र तिमीहरूको सर्वस्व लिउंला महाराजको हुकुम भनी घेरा दिंदा शरण आएका मानिसकन हामीले सौपीदिने छैनौ सर्वस्व लिन राजाको हुकुम भया सबै खुला छ भनी ताल्चा खोली दी जयप्रकाशकन लुकाइदिया । यिनीहरूको सर्वस्व लुटी थरीहरू र प्रधानले खाइदिया ।

वहाँपछि राजा जयप्रकाश राजाले मेरा निमित्त यिनीहरूको सर्वस्व लूट भयो भनी गाबाहालका उपाध्याय कहांबाट क्वछेबाहाल कौमारी स्थानमा बस्न गया । त्यहांबाट पनि प्रधानहरू र चार थरीहरू मिली लघारी घपाइदिया र त्यहांबाट गोकर्ण बस्न गया । त्यहांबाट पनि भैमाल्याहरूले हामीहरूलाई अवजय होला भनी बस्न दिएनन् । कहीं बस्ने ठाउँ पायानन् । यी जयप्रकाश राजा गुह्येश्वरीमा बस्न गया । यी राजा त्यहां केही दिन बस्दा एक योगी आई राजाका हातमा एक खड्ग दी तेरो कल्याण होला भनी दिया ।

यी राजाकन वनवास वर्ष २।६ महीना बितेपछि एक कान्तिपुरको बांडा जयप्रकाशका बालकदेखिको सङ्गी गुह्येश्वरीको दर्शन गर्न आउंदा राजाका र बांडाका आंखा चार भै बांडाका आंखाबाट आंसु आयो र बांडाका आंखाबाट आंसु आयाको देखी राजाले आफनु जप, ध्यान सकी देवीकन प्रदक्षिणा गरी बाहिर खण्डमा आई प्रदक्षिणा गरिरहंदा त्यस बांडाले राजाका पछि गरी हिङ्ग्यो र राजाले कोही नभयाका वेलामा हेरी बांडासित सोध्या हे बांडा, किन आंसु खसाल्याको ? के गर्न सक्छस् र ? भन्दा बांडाले मेरो धन जियले सकेसम्म त गर्छु भनी विनती गन्यो । र राजा जयप्रकाशले बहुत भरोसा देखी ती

बांडालाई केही अह्रायो । आज भोलि कुमारी तिम्रा छोरी रहीछ । आज रात्रिमा नारान धारासन्धि कुमारी तल ल्याई दर्शन देऊ । दक्षिणा पनि ली आउनु । भनी अह्रायो । हवस् भनी बांडा फर्की कान्तिपुरमा गया ।

रात्रि विषयमा यी बांडाले आफ्ना छोरी कुमारीकन बोकी पछेउराले छोपी १५० रूपैया पौका पारी नारान धारासन्धि टुकुचा वारिका एक पाटीमा बस्न गया । यी जयप्रकाश राजा पनि गुह्येश्वरीबाट एकलै कसैलाई थाहा नदिई रात्रिमा त्यही आई कुमारीका पाउमा ढोक दी आफ्ना दुःख विनती गर्दा कुमारीले आफ्ना शिरका फूल झिकी राजालाई दी आजका चार दिनमा शहरमा आऊ भनी हुकुम भयो र राजा खुशी भै "हवस्" भनी चरणमा दण्डवत् गरी कुमारी फर्काइदिया । आफू पनि खुशी भै फर्की गुह्येश्वरीमा बस्न गया । चार दिनपछि कान्तिपुरका थरीहरू सबै बाटुला भै गुह्येश्वरीबाट पनि जयप्रकाशलाई धपाउंला भनी धेरै लश्कर जम्मा भै धपाउन आयाको खबर सुनी राजा जयप्रकाश गुह्येश्वरीका भित्र खण्डमा गै देवीकन प्रदक्षिणा गरी ईश्वरीका ध्यान गरिरहंदा बेलामा श्री गुह्येश्वरीका कुण्डदेखि "विधान मत्स्यमेकं राज हस्ते प्राप्तः । राज्यं शीघ्रं भुज्यते" । यति प्रत्यक्ष पाई राजा बाहिर आई खुरासान नाम गन्याका घोडा संधै राजाका साथैमा थियो र त्यही घोडा योगीले दियाको खड्ग हातमा ली आफुसङ्ग रहन्या सिपाही ३०-लाई गुह्येश्वरीको सिन्दूर लगाई कुमारीका आज्ञा मनमा राखी साक्षात् वीरभद्र भैरवाकार भै आया र गौरीघाट सन्धी लश्कर पुग्दा लश्करले देख्यो र राजा जयप्रकाशका साथमा असंख्य भैरवाकार लश्कर देखी अरू लश्कर भागी गया । राजाले खेल गरी आई लश्कर नभेट्टाई कोही लश्कर फर्की जयप्रकाशतिर शरण भनी गया, कोही कसाहीसन्धि मान्या, कोही हांडी गाउंसन्धिमा मान्या र नन्दिसागर पुग्दा यी राजाका साथ शरण भनी आयाका जम्मा ३००० लश्कर पुग्याछन् । यस्तो गरी धेरै दुष्टहरूकन मारी राजा कान्तिपुर पुग्दा यी राजाको मैजू बिगारी मोज गरिरहन्या मिल्दा ती प्रधानले अब ता यी राजाका शरणमा जानु पन्यो भनी डोली चढी आउंदा काल भैरवसन्धि पुग्दा सिधीचा नाम गन्याका तेलीले डोलीमा चढी आउन्थालाई मारिदिया । मैजू यिनीसङ्ग सती पछाई आफू दर्वारभित्र पसी दयावती रानीका काखमा बस्न्या ज्योति प्रकाशकन लिन पठाउंदा विनियन् र कोही एक ब्राह्मणले अधि तिम्री रानी हुन् अब ता ब्राह्मणकी स्वास्नी भयिन् तिम्रीदेखि

केकी डरं छ भनी ज्योतिप्रकाशकन जपती गरी ल्याई राजाका काखमा राखी प्रजाहरूकन सुनाया हे प्रजाहरू ! यो मेरो छोराकन राजा कसले दियाको हो ? भन्दा प्रजाहरूले हे महाराज ! हजूरबाट बकस्याको हो भनी विनती गरे र यी जयप्रकाशले मैले दियाको रजाई हो भनी फेरी मैले फर्काई लिया भनी हुकुम चलाई छुल्याहा-हरू सबै समाती कायल गर्दै खर्च गर्दै समाप्ति गरिदिया । दयावती रानी बिगान्या धन जजु नाम गन्याका ब्राह्मणकन चोट लगाई नमने पाठले घाउ लगाई वैद्य पठाई कुहिजाने औषधि लाउन पठाया । दुष्टा दयावती रानीलाई चारै दिशाभित्र पारी बन्धन गराई त्यही लोप गराइदिया । यस्ता प्रकारले दुष्ट सबै मारी तिनीहरूका धन सम्पत्ति नाश गरी सुजन ब्राह्मणहरू साथ राखी निष्कण्टक राज्य गरिरहंदा भया ।

केहीदिनपछि बाबाका पालामा गोर्खाली आई नुआकोट लिदिया भनी नुआकोटवासी राजाकन आफै आई लडाई गरी गोर्खाली हटाई नुआकोट आफ्ना गराया ।

फेरि वर्ष ८ पछि काशीराम थापाले गोर्खालीकन ल्याई नुआकोट दिया भनी भैमालेहरूले चुक्ली गर्दा यिनीहरूको चुक्ली सुनी जनैपूर्णेका दिनमा राजा आई चावहिल गणेशका सन्धिमा बसी गौरीघाटमा जनै मन्त्रि-रहन्या काशीराम थापाकन जपती गरी बोलाई विवेक नगरी छलकार गरी मान्या । यी थापाले आजका चौथा दिनमा नुआकोट भोग गराई दिउंला बुझ्नु हवस् भनी भन्दा नमानी बडो वीर थापालाई मारिदिया ।

राजा जयप्रकाशले अधिका थरीहरू थापा, बुढाथोकी, बिष्ट, रङ्पाली, बस्न्यात यी सबै मेरा दुष्ट हुन् मकन राजा गन्या छैनन् र मेरा बाबाकन कोही विनमा मान्याका थिया भनी ठूलो रीस गरी थापा मारिदिया ।

यी थापा मान्याको सुनी पृथिवीनारायण शाहले नुआकोटमा बढी बढाई गरी तिरहुतिया बाहुनका ३२ घर खेत लुटिदिया र नुआकोटमा ब्राह्मणहरू बस्न भएन र आफ्ना सुगम पाई नेपालमा बस्न आया । यी थापा मान्याका जयप्रकाश राजाका दुर्बुद्धि भयाका हुताले त्यस दिनदेखि जयप्रकाशको बिग्रदै गयो । यी थापा मान्याको राजाले चुकेके हो ।

केही दिनपछि जयप्रकाश राजाले "आफ्नो भाइ राज्य-प्रकाशका काबूमा बस्न्या छैन पृथिवीनारायण शाहकन

सलाम गर्न्या छैन भन्याका कुरा जयप्रकाशले सुमी देवानन्द उपाध्यायलाई पठाई बडा युक्ती गरी जनैका धर्म दी प्रधानहरू बोलाई बन्धन गरिदिया र भीरव्वा धन काजी १ हीरा खाई मन्था । बांकी रहेका प्रधानहरूलाई बन्धन गरी स्वास्नीका पोशाक लगाई पसलपीछे एक मूठी चिउरा मगाई देश घुमाई सासना गरी दिन प्रति यस्तै गरिराख्दा प्रधानका स्वास्नीहरू आई मायाले खुआउन आउन्था स्वास्नी जति सबैलाई डाकिनीका भेष गराई आफ्ना लोग्नेहरूसङ्ग राखी ढोका ढोकामा बहुत कराई उपमा गरी देश घुमाई बडो फजिती गरी छाडिदिया ।

प्रधानले यी जयप्रकाशको तखत उठाउने जुक्ति गर्न लाग्याको कुरा सुनी पृथिवीनारायण शाहले बडो हर्ष गर्न्याछन् । प्रधानहरूलाई यस्ता उपद्रव फजिती गर्न्याको पनि राजाले चुक्याको हो ।

यी राजाले कसैको खातिर नगरी गुह्येश्वरीघाट बनाइ धर्मशाला २ सत्तल बनाई धन्य-धन्य जयप्रकाश कहलाया ।

फेरि भक्तपुरका दुष्ट वाशीहरूले जयप्रकाशकन दुर्बुद्धि दी चोभार मुनि बामती उत्तर वाहिनी भै बगिरह्याकी सोझो गराई बगाइदियाको पनि दुर्बुद्धि हो ।

फेरि यी राजाले आफ्ना बावाले, गुह्येश्वरीका जात्रा बनाइदियाको हो भनी जगाई अनेक जातकन भोज खुआई रीत चलाया । बागमती सोझो गरी धेरै खेत तुल्याई गुठी राखी नित्य आरती जगाई प्रतिवर्ष नवरात्रिमा अखण्ड दीप पुरश्चरण शान्ति प्रजा ब्राह्मणद्वारा चलाया ।

फेरि पशुपतिमा पनि ठूलो चौघडा बनाई कोटि पार्थिव पूजा गरी बसाया ।

फेरि लुढीकोटमा पनि बालाज्यू अचारहरू (?) थापना जगाई २२ धारा बनाई गंडकी जल संघित ठहराई धर्म-शालाहरू बनाई गुठी राखी धन्य कहलाया ।

यिनै सालमा गंडकी पहिरो आई भक्त्यो र धेरै शालिग्राम ल्याई श्री पशुपतिमा चढाया । केही वासुकीमा चढाया । यिनै दिनदेखि नेपालमा अरू अरू स्थानमा पनि शालिग्राम फिजिगया ।

यिनै सालमा जयवापेश्वरीका देवालयमा चोर पसी गहना लब्रै चोरी लैगयो र गंगाधर भन्याका काजी

द्वार जांदा यट्खा टोलका पाटीमा बस्था एक नेवारकन चोर जस्तो देख्या र समाती लगी राजा बक्ससई सासना गर्दा कायल गरसई गहना पाई यथास्थिति चढाया ।

३. महीनापछि यी राजाका चमत्कार धर्मशालाहरू बनायाका कुरा सुनी भक्तपुरका राजा रणजित मल्लले सहन नसकी दुर्बुद्धि मै बांडा चोरहरू पठाई गुह्येश्वरीमा विघ्न गर्न पठाया । यी गुह्येश्वरीमा टूलो घंट फोरी भित्र पसी भैरवकन उल्टाई मूल कलश चोरी लैजांदा चोरहरूका नेत्र बन्द मै कतै जान नसक्दा कलश जंगलमा फालिदिंदा बाटो पाई गया । महीनापछि जंगलमा कलश मिल्यो र यथास्थिति चढाया ।

फेरि यी राजाले हरिसिद्धिका र कान्तिपुरका टीका धारीका अधिपति हुं भनी कान्तिपुरमा बोलाई सुनका ३ छप्पर देवालय गुठी राखिदिया ।

यही सालमा फेरि गोर्खाली राजाले ८ प्रधानहरू मान्याको सुनी नेपाल कीर्तिपुर संधि आई नेपालमा धेरै लश्कर जमाई लगी बडो लडाई भयो । त्यस वेलामा बाघ भैरवको देवालय झर्झराकार गरी केही स्वरूप वैरीलाई गै लडाई हुने वेलामा यी देवीका प्रभावले महा धनघोर अन्नाधुन लडाई हुंदो भो । यी लडाईमा कीर्तिपुरका सिपाहीका प्रथम प्रहारमा सुरप्रताप शाह एकाकी भै गया । फेरि यिनै लडाईमा कीर्तिपुरका प्रहारले कालु पांडे पनि परलोक भै गया । घडी १२-सम्म लडाई मै २ पट्टिका पनि लश्कर साफ भै गया । शक्तिवल्लभ सर्दारले मदेसदेखि ल्याइराखेका सिपाहीहरू जम्मा जवान १२००० सबै त्यही संहार भै लडाईमा धेरैलाई मारी मन्था र पृथिवीनारायण शाहलाई समाल्न गयाका वेलामा कसाई १, पुतुखार १-ले राजा बोकी दगुदँ रातारात गराई दहचोकबाट नुआकोट पुन्याया र पृथ्वीनारायण शाहले २ जनालाई अति नजीकै राख्या ।

यी राजा जयप्रकाशले सुखसित अब उप्रान्त गोर्खाली शून्य भया भनी बडो बढाई गरी फर्की आया । विचार नगरी फर्की आयाका राजा चुक्या । यस दिनदेखि वर्ष १८ सम्म गोर्खा हराइराख्या ।

यी राजा जयप्रकाशले सुखसित रहंदा कङ्केश्वरीमा वर्ष-प्रति हुंगाले हानी खेल्ने रीत गरी चलाई बनाइदिया र रात्रिमा बडो शब्द गरी तीन फेरा करायाको सुनी राजाहरूले बन्द गर्न्याको फेरि खेलाया ।

फेरी जयप्रकाश राजाले कुमारी देवीकन वास्तु चक्राकार प्रमाणले घर बनाई बसाया । फेरि रथारोहण गरी देश घुमाई इन्द्र जात्रामा प्रतिवर्ष रथयात्रा चलाया ।

फेरि नेपाल नष्ट कारण मोहन चोकमा शीतला प्रवेश भै आगभमा आवागमन गरी राजपुत्र ज्योतिप्रकाशकन शान्त गराया । यी राजाले कुनै रीत समूल पल बनाई देवपाटन लगी राजस्मशानमा लगी जलाया ।

यिनीहरूले यी चार थरहरूले तिरोतिया ब्राह्मणहरू साथ रह्याका नसही नुआकोट गै गोर्खालीसङ्ग मिली कान्तिपुरका लगायत सबै गोर्खालीकन चलन गराइदिया ।

यिनीपछि भक्तपुरका राजा रणजित् मल्लसै जयप्रकाशका सन्तान शून्य भया, अब कान्तिपुर नष्ट हुन लाग्या भनी विसक्याटको जात्रा हेर्न आयाका कान्तिपुरवाशीहरूलाई ठूलो ठरसा भयो भनी नसही छेकी राख्या । यी कुरा जयप्रकाशले सुनी कोप गरी घुर्कीलाई पठाउंदा रणजित् मल्लका गाउंपट्टि भै केही दिनपछि छाडी पठाया । यो रीस जयप्रकाशले मनमा राखी शतबीज छर्न्या आउन्या मनमती पारका प्रजाहरू सबै छेकी देवपाटनका कोटमा बन्द गरी ६ महीनासम्म छेकी राखी धेरै आम्दानी गरी धपाई पठाया । गुणवन्त नाम यस्ता सोखीन यी राजा हुन् ।

फेरि यी राजाले गोर्खाली हटाउना निमित्त धेरै नागा सिपाही पाली खर्च ठूलो भयो र ललितपुरका विष्णु मल्लले चढाईराखेका श्री पशुपतिनाथका भण्डारभित्रका धन ठाउं ठाउंका देवालय श्रीको जलहरी झिकी लिई खर्च गराया । फेरि पुगेन भनी देवपाटनका मूल महाधजुले मति दिया र श्री पशुपतिका ठाउं ठाउं भण्डारभित्रका धन, देवालयका गजूर झिकी खर्च गरी भेरो फत्तै भो भने यी देवताका द्रव्य गुठी राखुला भनी लगी परी आयाको खातिर मानी खर्च गराया ।

फेरि सङ्कल्प गरी पार्थिव पूजा गराया ।

सिम्भूका लिङ्ग पनि बिग्न्यो र नयां लिङ्ग खडा गरिदिया ।

फेरि तुलजाको जग पूरानू भयो भनी फिराई प्रतिष्ठा गर्दा धेरै नाच बाज गरी दर्वारमा भीमसेन आदिहरू धेरै देवतालाई यथाक्रमले यात्रा गराया ।

वहाँपछि पृथ्वीनारायण शाहका प्रतापले नेपाल सम्बत् ८८७ आषाढ सुदी प्रतिपदाका दिन बडो रात्रिमध्ये नेपालमा २१ भूकम्प गया ।

त्यहाँपछि पशुपतिनाथले पृथ्वीनारायण शाहकन बालकपनामा भक्तपुरविषे कौमारीका प्रसाद भोज्य सहाय भै पशुपतिनाथले देवपाटन बोलाई माघ मासका संक्रान्तिका दिन सदल राजा सबै आई दर्शन गरी जय जय शब्द भै गया ।

यिनै दिनमा राजा पृथ्वीनारायण शाहले पशुपतिमा पञ्चामृतविना पूजा हुन्छ भनी सुनेर यिनै राजाले सङ्कल्प गरी पञ्चामृत गुठी राखी नित्यार्चन गराया । अझतक छदैछ । पृथ्वीनारायण शाहको श्री पशुपतिनाथविषे ठूलो धर्मविषे यत्तिकै हो ।

वहाँपछि आठ महीनामा नेपाल संवत् ८८८ साल भाद्र सुदी १४ चतुर्दशीका रात्रिविषे पृथ्वीनारायण शाहका दल बलसहित कान्तिपुर प्रवेश भया । जयप्रकाश राजाले तुलजामा बसी २१४ घडीसम्म लडाई गरी तुलजामा जगमा धेरै बारुद विछ्याई कान्तिपुर छाडी भक्तपुर बस्न गया । गोर्खाली दल सबै दर्वारमा बसी तुलजाका देवालयमा गै बढाई गर्न लाग्दामा पाँडे बारुदले पोली मरी यमपुरीमा गया । सिपाहीहरू पनि धेरै पोली नाश मै गया । कौमारीका प्रसाद पायाकाले पूर्णिमाका यात्रा गरी राज्यको हुकुम चलाया ।

यिनीपछि प्रधानहरूले ललितपुरमा २१४ दिनपछि कान्तिपुर आई पृथ्वीनारायण शाहकन बोलाउन आया र राजाहरूले यिनीहरूका कुल्याहा हुन् यिनीहरूका साथ जानु छैन भनी मनमा राखी मनमा बडो क्रोध गरी प्रधानहरूकन मीठो बचन बोली भोलिपल्ट टेकुदोभानमा तिमीहरू सबै बसिरहनू भनी अह्वाईपठायो । धालाछेका ८ प्रधान फर्की ललितपुर आया । एक प्रधानले भोलिका दिनमा हामीहरूको संहार हुन्या दिन छ-भनी ज्ञानले जानी ब्राह्मणहरूकन डाकी दानपत्र गरी रात्रिभरमा सर्वस्व दान गरिदिया । भोलिका दिन पृथ्वीनारायण शाह राजा टुंडिलेलमुनि बागमतीमा पुग्दा राजा श्री पृथ्वीनारायणशाहले प्रधानहरू सबै नजर गरी आपना जनहरूकन आँखाको इशारा गरी प्रधानहरू सबै खुशी रह्याका वेलामा भगवाहालका सर्वधन प्रधान वेगले कूच गरी हात बजाई सिंहनाद गरी जाँदा धेरै लश्कर गै लघारी

लैजांदा कसैले पनि नजीक पर्न सकेन । फेला पर्न नसकी लश्कर फर्की आया । खड्गधर प्रधान काशी पुगी तीर्थ व्रत गर्न गया । अरू प्रधानहरू सबै छुट्याई मानं लगाया । यिनीहरूका स्वास्नी सबै राजा बक्सार्ई सती गया । यिनैका छोराछोरीहरू सबै खवास्या तुल्याया । राजाले ललितपुरमा बाहली गरी हुकुम चलाया । प्रधान-हरूको सर्वस्व हरण गर्दा एक प्रधानले अधिल्ला दिन दान गन्याको सहीछाप हो भनी थामी बक्स भयाको आज तक छँदैछ । राजाले आनन्दसित हुकुम चलाया ।

यहाँदेखि महीना ८ पछि भक्तपुर गै लडाई गरी दल संहार गरी जयप्रकाश मल्लका पाउविषे गोली प्रहार गरी सबै लश्कर मारी जिती नेपाल संवत् ८९० साल कार्तिक सुदी ९-का दिन दरवारभित्र पसी चौकोटमा आगो हाली भोटे सिपाहीले लडाई गरूला भन्दा-भन्दै रणजित् मल्लले आगोलाई सबै खराब गराया । यस्ता तमाशा हेरी श्री पृथ्वीनारायण शाह दरवारभित्र पसी नजर गर्दा वेलामा तीन शहरका राजाहरू बस्याको देखी पाँच सबै मिली हाँसी ठट्टा गरी बसिरहुंदा जयप्रकाशले सुनी महा-भयंकर बोली गरी उठी भन्न लाग्या हे गोर्खाली हो ! दुनियाँ सबै मेरो नूनहरामी हुनाले र गोर्खाली राजाले हामीहरूसंग मीत लाई मित्र हो मित्रद्रोही पाप भयो र यस्तो भयाको हो । तिमिहरू क्या ठट्टा गछौं भन्याको सुनेर गोर्खाली सबै जना ब्रत पूर्ण समाप्त भनी गया ।

त्यस वेलामा श्री पृथ्वीनारायण शाहले जयप्रकाशसित संवाद-विवाद हुँदा सबैले धन्य कहलाई जयप्रकाशले बोल्ल लाग्या । अहो गोर्खाली ! मेरो थरी भैमाल्या सबै मिली यहाँसम्म गराया यिनीहरूको विश्वासमा पर्नु छैन । सबै नूनहरामी हो । नूनको सोझो गर्न्या फगत तिरहुतिया ब्राह्मण मात्र छन् । अन्नसम्म पनि मसित २।४ जना छँदैछन्-भनी क्यावात भै गया ।

गोर्खाली राजाले पनि कुरा सुनी तिरहुतिया ब्राह्मणका धन जीव रक्षा गन्या । अघि थरीहरूले चुक्ली हाली सर्वस्व ली धपाउनु तयार भएका जयप्रकाश मल्लका वचन सुनी बिचार गरी हेर्दा ठहराई पृथ्वीनारायण शाहले तिरहुतिया ब्राह्मणका धन जीव रक्षा गरिदिया । थरीहरू अनविश्वासी नूनहरामी हुन् भनी टाढा गरिदिया । राजा रणजित् मल्लकन काशी पठाया ।

राजा जयप्रकाश पशुपतिनाथमा केही वार्ता, उत्तर

प्रत्युत्तर भैकन घडी २ वांची शून्य भै दुनियालाई देखाई अधोरनाथमा मिल्न गया ।

ललितपुरका राजा तेजनरसिह मल्लकन नेल हाली लक्ष्मीपुर पठाई त्यहींबाट मोचन गराया ।

यति गरी पृथ्वीनारायण शाह भक्तपुरदेखि फर्की कान्तिपुरमा आई राजधानीमा पसी तीन शहरका हुकुम चलाई वसन्तपुर नाम बनाई बडो ऊँचो गरी दरवारभित्र नौ तलाका दरबार बनाई बस्या ।

यी राजाले अधिका गुण सम्झी पुतुवारकन नजीकै राखन्या हो भनी साथै राख्या । कसाहीहरूलाई पनि गुह्येश्वरीका सुसारे गरी राखिदिया । अघि कीर्तिपुरका लडाईमा सूरप्रताप शाहलाई एकाक्ष गन्याका ईखले नेपाल सम्वत् ८६३ अधिक चैत्र शुक्ल तृतीया वार ५ का दिन कीर्तिपुर प्रवेश गरी बाहली चलाई भोलिपल्ट बाह्र वर्षउंभोका प्रजाहरू सबैले राजाको सलाम गर्न आउनु भनी छलकार गरी बोलाई कोटमा थुनी २।३ दिनपछि सबै प्रजाहरूका नाक काटिदिया । पछि सबै नाक तौलाई हेर्दा १२।१।६ बाह्र धार्नी १ सेर ६ तोला भया । प्रजाहरू नाक काटियाका सबै जम्मा ८६५, कानमात्र काट्नु भन्याका नाकसमेत काटि दियो भनी भोट्याहरू जम्मा गरी यमलोक पठाइदिया । जुन कीर्तिपुरका प्रधानहरू ७ वर्षसम्म गोर्खालीहरूकन हटाई लडाई गरी थामी राखन्या यस्ता वीर सिपाही १ लाख काटी खराब गरिदिया । कीर्तिपुरका कोट सबै प्रजाहरूका घर आगोलाई नाश पांरिदिया । यस्ता कीर्तिपुरका नाक काट्न्यालाई ६ महीनाअघि चोभारका गणेशको नाक फुटी आयो ।

यी राजाका पालामा रामकृष्ण कंवरले राजा बक्सार्ई श्री पशुपतिनाथदेखि श्री गुह्येश्वरीसम्म शिलाको बाटो बनाइदिया । या बाटो बनाउंदा प्रजाहरू सबै धर्मको काम हो भनी खेताला आई खाजा जांड खाई ज्याला नली भागी जान्छन् भनी रामकृष्ण कंवरले ठाउं ठाउंमा चौकी राखी खाजा खुवाई ज्याला दी पठाउंथे ।

यी राजाले रुद्रमतीका पुल बनाइदिया ।

यी राजाले हीरारसिह काजी पठाई पूर्व विजयपुर, दक्षिण मकवानपुर, पश्चिम काली गण्डकी, उत्तर केरुङ, कुतीसांध प्येक्चो वनको तन्यानी सबै अपना गरी हुकुम चलाया ।

यिनै पृथ्वीनारायण शाहका छोरा सिंहप्रताप शाहले आचाहरूका छोरीहरू ४१५ जना स्वास्नी तुल्याई हिंड्दा पृथ्वीनारायण शाहले चाल पाई बुझाउंदा बुझाउन नसकी आफु, नुवाकोट गै बसी नेपाल संवत् ८९५ साल माघ संक्रान्तिका दिन त्रिशूल गङ्गाका मोहानमा गै तीर्थमा शून्यमा प्राप्त भया । यी राजाले नेपालमा भोग गन्याका वर्ष ६१४ महीना ।

अस्य पुत्र सिंह प्रताप शाह वर्ष ३६। यी राजाले नेपाल रक्षिका गुह्येश्वरी भन्ने जानी सवालाख १,२५,००० हंसा-अंड अनेक द्रव्यसहित चढाया । यी राजाले नुवाकोट दुपवाली ? कान्तिपुरका दरवारमा लिंगो खडा गरी इन्द्र जात्रा गरी लिंगो ढाली गुठी राखी प्रतिवर्ष जात्रा चलाया ।

फेरि यी राजाले नेपालका रीत मगाई आचारहरूसंग गरी तुलजाका पूजा गरी समस्त कर्म गरी नेपाल संवत् ८९८ सालमा शान्त भै गया ।

यिनै सालमा ललितपुरका भीमसेनको जात्रा प्रारंभ भयो । राजा शून्यमा गयाको बरखी मानी सबैमा हुकुम गरी राख्दा देव देवताका जात्रा चलाउनु भन्या हुकुम भयो र पहिलो जात्रामात्र केही भएन भनी भीमसेनको जात्रा चलाई पछिल्ला सालमा जात्रा गर्न तयार नहुंदा भीमसेन कोप भै हामीलाई तिमीले खैलांची गरेऊ भनी कोप हुंदा प्रतिवर्ष जात्रा चलाउन तिमीहरू नपत्यायामा म प्रत्यक्ष देखाउँछु । जात्रा गर्ने मेरो मूर्ति अगाडि राखी पूजा गर्दा मेरो ठूलो मूर्तिदेखि फूल खसी जात्रा गर्ने मूर्तिमा नपत्यासम्म जात्रा नचलाउनु भनी आज्ञा भयो र आज्ञाबमोजिम गरी प्रतिवर्ष जात्रा गर्न झटा टोलका अघोरहरूले गुठी राखी प्रतिवर्ष जात्रा चलाया । यो आज्ञाबमोजिम अझलतक भैरहेको छंदैछ ।

अस्य पुत्र रणबहादुर वर्ष १९। यी राजा बडा प्रतापो भया । यी राजाले टीका पाउनेमात्र मेरा बाबाकन स्वल्प्याु गरिदिन्या राजामाथि प्रयोग गन्यौ भन्या ठहराई अचारहरू सबै समाती बाँधी लुटी इन्द्रायणी पीठसंधि लगी लोप गराइदिया ।

फेरि यी राजाले श्री पशुपतिनाथकन चाँदीका जलहरि चढाया । वंशराज पांडे मंत्रीकन केही कारण राखी दरवारभित्र कटाइदिया ।

फेरि लम्जुङ तनह आदि २४ राजा तखत भासी नेपाल संवत् ९०२ सालमा गंगावार सांघ गरी बाहाली गरी हुकुम चलाया । दक्षिण दिशामा अंग्रेजी कम्पान गराइराख्या । पूर्व दिशामा सरूप काजी पठाई किराती राज्य जिती हुकुम चलाई अमाल राखिदिया । उत्तर दिशामा पनि समा लामालाई बोलाई भेटी, सुनी सिकाउन आदि गरी लश्कर पठाई दीगर्चा लुटी धेरै धन त्याई चीनका बादशाही तखतसम्म धक्का गरी हुकुम चलाया ।

यहाँपछि चीन बादशाहले पनि सहन नसकी धुरिन काजीसित गरी घूम मंत्री पठाई धेरै लश्कर पठाया र धैबु पुगीरहंदा दामोदर काजी पठाई चीनका लश्कर संहार गर्दा चीनका बादशाहले धन्य बहादुर रणबहादुर शाह भनी पुरुषार्थको हुकुम चलाया । केही दिनपछि चिनियाँहरूले मिलजुल गरी बस्या बढिया होला भनी सलुक गरी दिया । यी रणबहादुर शाहले बडो बादशाह हो भनी नाम गरी राख्या ।

फेरि रणबहादुरशाहले कुमन्त्रीका सुनी नेपाल भारत खेत नपायार डाहोली वसुधराको अन्तर गन्याको पापले बुडिगयो । रणबहादुर शाहले नेपाल हाली बंधन गरी मोचन गराया ।

फेरि यी राजाले बडा-बडा पर्व-काल हुंदा सहस्र गोदान गन्या । चाडबाडमा अनेक धर्म गन्या । पचली खेलमा ब्राह्मण अभ्यागतहरूकन बारंबार भंडारा खुवाई शनिश्चरवारप्रति श्री पशुपतिनाथका स्थानमा धेरै दही-चिउरा लुटाई मंगलवारप्रति हनुमानढोकाका हनुमानअगाडि धेरै ब्राह्मणहरू खुवाई भोजन गराया ।

फेरि भरमुलुकका रैतीहरू झारा गरी टुडीखेलका जगन्नाथका देवालय अद्वितीय बनाई सिद्ध भै गयाको उंचो पुग्दैन भनी फेरि यिनै देवालय बढाई बनायाका असम्भव हुनाले सिद्ध गर्न नसकी जगन्नाथमा आगम राख्न बनाई ललितपुर गावाहाल विजंरानन्दोपाध्यायलाई पुजारी गराई जगन्नाथका पुजारी पनि यिनैलाड गळ्ला भनी नाम गराई राखिदिया । यी आगम देवता ललितपुरका पुलचोकका पूर्वपट्टिका कटामा राख्याका अझतक छंदैछन् ।

फेरि श्री पशुपतिनाथका कवच जीर्णोद्धार गरिदिया । श्री बच्चयोगिनी, श्री गुह्येश्वरी, चांगुनारायण, दक्षिणकाली, तीन शहरका तीन तलेजु, वेगुतले २, लुमडी आदि देव

देवतामा गुजराती बाजा राखी महापूजा सदावर्त अनेक गुठी राखिदिया । ठाउं ठाउं कनेक गुठी राखिदिया ।

फेरि अनेक तन्त्र विचार गरी दर्वारमा अधि अधि काल भैरव आदि थापना गरिराख्याका थामी आफूले पनि ठूलो भैरवको मूर्ति बनाई बसाया । गुठी राखी इन्द्रजात्रा-भरमा खोलन्या रीत गरी चलाया ।

फेरि ठूलो घण्ट बनाई दर्वारका अगाडि ग्रह, मातृकाका थान प्रकाश गरी मूर्ति बनाई बसाया । यी ग्रह मातृकाका मूर्ति बसाउंदा यिनी योगिनीहरू उग्र भया र यिनीहरू मात्र निमित्त गाबाहालका श्रीकण्ठ उपाध्यायसित सल्लाह गरी सेठी सती भैरव थापना गरी बलिदान चलाई शान्त गराई दुनियां रक्षा गर्दा भया ।

यस्ता विवेकी धर्मात्मा राजा हुनाले कोही दुर्जनले यी राजाको धर्म नष्ट गर्ना निमित्त मिश्र तिरहुतिया ब्राह्मणका पुत्री ल्याई रानी गरी राख्दा यिनका गर्भदेखि दैवका योगले पुत्र उत्पत्ति भया र शास्त्र हेरी लक्षण ठहराई गीर्वाणयुद्धविक्रम नाम राखी अठार्ल महीनाका बालखकन टीकाका दिन राज्यभिषेक गरी आफूले गादी छोडी पर सरी पूर्णानन्द स्वामी कहलाई ओटु टोलका दिव्यकर भट्टसित पूर्णाभिषेक दी कान्तिपुरका राजधानी छाडी देवपाटनमा बस्न गई ६ प्रकारका बगैचा बनाई पशुपतिनाथकन चढाया । बगैचा बनाउंदा वेलामा प्रजा-हरूका घर ३२ उजाड भया र प्रजाहरूकन चित्त बुझाया । यहाँपछि ब्राह्मणी गमन पापका दुर्बुद्धिले क्यै चित्त छोडी यी देवपाटन बस्दा सांढेहरू जुधाई तमाशा आफूमै गर्नु हुन्थ्यो । यहाँ राज हुंदा बांदरले धेरै दुःख दिया र ती बांदरहरू बन्दुकले हानी मारी धेरै खर्च गरिदिया ।

स्वामी बडा सुन्दर रागी मूर्ति ३ महीना देवपाटनमा बसी त्यहाँबाट ललितपुरका दर्वारमा बस्न जांदा भया । ललितपुरमा बस्दा यिनै गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहका मुमाज्यू-कन बडा रोगले पीडा गर्दा कोही एक जनले कालपुरुष जगाई दान गर्नुपर्ला भन्यो र कालपुरुष जगाउन्या कर्म राज-पुरोहितसङ्ग स्वामीबाट सोद्धा यिनीहरूले सकयानन् र ललितपुर गाबाहालका श्री कण्ठनन्दोपाध्यायकन बोलाई अधि देखि यिनका परम्पराका रीत जान्या तिमि हौं त्यो कालपुरुष तिमिले जगाउनुपर्छ भन्ने हुकुम भै अह्मया र श्रीकण्ठनन्दोपाध्यायले पनि हवस् भनी आफ्ना भाइ अमृतानन्दोपाध्यायलाई सिकाई प्रतिष्ठा गराया र श्रीकण्ठ

नन्दोपाध्यायले आफ्नू मन्त्रका बलले ४ दिनमा जगाइदिया र स्वामीज्यूबाट कालपुरुष जाग्याको नजर गरी सर्दार इन्द्रवीर बस्नेत पठाई प्रतिष्ठा भयो भनी थामी दक्षिणी १ ल्याई कालपुरुष दान दिया र दान लिने बित्तिकै सो भट्ट अङ्गारले घसेझै कालो उत्तिखेरै भै गया । कालपुरुष पनि लोटाउन सकयानन् । फेरि भट्टको गुरु आइपुग्या । वैष्णवी पीठमा लगी आफ्ना मन्त्रका बलले बसेका ४ दिनमा कालपुरुषकन लोटाई आफ्ना बलले आफ्ना शिष्यकन बचाया । स्वामीले कालपुरुषकन जगायाको देखी श्रीकण्ठ-नन्दोपाध्यायलाई अधि श्री पृथ्वीनारायण शाह प्रवेश हुंदा हरण भै रह्याको कीर्तिपुरका बिर्ता ३ खेत फर्काइबक्स्यो । फेरि ललितपुरका तलेजु पनि यिनका पुस्ता प्रतिष्ठा गरिराखेका श्री पृथ्वीनारायण शाह प्रवेश हुंदादेखि राख्याका परापूर्वदेखि यिनीहरूका हुन् भनी १८५५ साल भाद्र वदी ८ रोजका दिन फोइबक्सनुभयो ।

यहाँ पछि दामोदर काजीले २ हुकुम मान्नु सक्तिन भनी गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहपट्टि लागी स्वामीका हुकुम नमानी काम चलाउंदा स्वामीबाट आफ्ना पुत्र गीर्वाण-युद्धविक्रम शाहपट्टिका सबैलाई नुवाकोट धपाई सबै भारदारसित विरोध गरी तलेजु आदि सबै देवतालाई गुहुका धूप हाली तोडी वैद्यहरू सबै मारी कान्तिपुरका तलेजु देवीकन कसाही बाजाका हाडबाजा बजाउन लगाई मुर्दा लग्याको नक्शा गरी आचारहरू सबै रोआई करवीर मसानमा लगी नाइके अचारले आगो हलाई पोलिदी नर्क-कुण्डमा हालिदी फेरि भक्तपुरका वेताललाई पनि बंचराले चिँरीकन नर्ककुण्डमा हालिदिया । यस्ता उपद्रव गर्दा फेरि यसै सालमा कुंभेश्वरीका लिंगमा खटिरा आयो र विनती गर्न जांदा नर्क लेप गरी पूजा गरिदिया । फेरि प्रजाहरू सबै जम्मा गरी सिपाही तुल्याई पुत्रसित विरोध गरी ३ शहरका जनहरू त्राहि-त्राहि भया । दामोदर पाँडे काजीले रणबहादुर शाह स्वामी बहुलाया, नेल हाल्नुपन्थो भन्या सल्लाह गन्याको सुनी आफ्ना नेवार प्रजा सिपाहीकन पकनाजोलमा पुगिरह्या । आफ्ना पाप निमित्त दामोदर काजीका डरले वाराणसी (काशी) मा प्राप्त हुंदा भया ।

स्वामी काशीमा रहंदा वेलामा माहिला महारानीले हुकुम चलायिन् । कुंभेश्वरमा पूजा बन्द भयाको महारानीले चाल पाई प्रायश्चित्त गराई पूजा चलाइदियिन् । बन्द भै रह्याको खोली हेर्दा खटिरा आइरह्यो । यो निको-तुल्याउन नसक्दा गाबाहालका श्री कण्ठोपाध्यायले विचार गरी हेर्दा

इलाज बनाइदिया र दिनको दिन निको हुदै गै निको भयाको सम्बत १२० सोलमा हो । सो अद्यापि छुंदैछ ।

फेरि माहिला महारानीबाट हुकुम चलाउँदा नन्दि-केश्वर जगाई तलाउ, धर्मशाला, चौतरा बनाई ३ छप्परको ठूलो देवालय बनाई नित्यार्चन सदावर्त राखिदियिन् । फेरि गोरखनाथ आदि सबै देवता धेरैका स्थानमा ठूला ठूला घंट बनाई चढायिन् ।

यिनै सालका वर्षामा कीर्तिमान काजीले चौतरिया, काजी सर्दारदेखि घांसी, चिरुवादार पौवालीको पजनी गन्या र दुष्टजनहरूले नसही निज काजी कीर्तिमानकन दर्वारभित्र मारिदिया र रानी कोप भै दुष्टजन खोजी पकडी यमलोक पठाइदियिन् ।

यस्तो धूम मचियो र स्वामी रणबहादुर शाह काशीमा ५ वर्ष बसी फेरि नेपाल आई दामोदर काजी पाँडैले यी बहुलाकन नेल हाली ल्याऊ भनी चाँदीका नेल बोकाई लगेका चाल पाई थानकोटमा फेला पारी त्यहीदेखि दामोदर पाँडे काजीकन कम्पनीका घेरा राखी ल्याई कान्तिपुर पुग्दा पछि आफ्ना रिपुकन अधिको रीससम्झी मारिदिया । फेरि नाना तरहको सवाल गरी मूल मार्ग बन्धन गरी अनेक खेत जाँची नयाँ पोता तुल्याई द्रव्य असूल गरी भरभुलुक कंभ गराई आफ्ना मुलुकभरमा ब्राह्मणहरूको विर्ता किनुवा खेत पनि जफती गन्या । भरनेपालका देव देबताका गुठी पनि जफती गरिदिया ।

फेरि शीतला कारण गरी बालकहरू सबै वनवास गराया । ललितपुर गाबाहालका नीलकण्ठ नंदोपाध्यायले पचली भैरवका स्थानमा पुरश्चरण गराई ठूलो सांग्य गराई कांगडासम्म मुलुक जिती हुकुम चलाया । फेरि कांगडाका राजा संसारचन्दकन धक्का गरी राजा भगाई चंचलचित्त भैरवदा वेलामा भैमालमा सबै दुनियाँ ब्राह्मणहरू आई कर जोरी विनती गरी सलूक गन्या—हे महाराज ! न विषं विषमित्याहुन्न्रह्मस्वं विषमुच्यते । विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम्—भनी विनती गर्दा पनि विनती लागेन ।

यी राजाले सुनका असर्फीका टक मारी भरमुलुकमा चलाइदिया ।

कांगडासम्म हुकुम चलायाका कुमन्त्रीले पश्चिममा धेरै राज्य घटाइदिया ।

कान्तिपुरका शहरविषे एक दिन अकम्मात् जंबू १ दक्षिण दिशाका ढोकाबाट आई मुलुक बजारबाट बडो बेगले दौडी सबै दुनियाकन देखाई हाहाकार गराई उत्तर दिशाका ढोकाबाट आफ्ना थानमा गयो । 'इदं कुराज्यविषये' नेपाल संवत् १२६ साल वैशाख शुक्ल षष्ठीपर सप्तमी शनिश्चरवार महाभयंकर रात्रि । श्लोकेन किञ्चित् उक्त्वा—अयं रघुराजः अज्याल लेफटेन द्विजेन चातुर्यं कृतं, सुकृतम्—ब्रह्मस्वहरणं, ब्राह्मणीगमनं, सर्वेषां जनानाम् वास उन्मूलीकरणम्, मूलमार्गबंधनं, नाना देवता भ्रष्टकरणं, देवस्वहरणं, अगम्यागमनं कुलविषये कनिष्ठ भ्राता शेरबहादुर शाह दुष्टेन गोर्खाधिपति राज्यकरं तरवारप्रहारेण रणवहादुर शाहः शून्यं कृतम् । यस रात्रिभरमा धेरै भारदार दूध खाने बालक समेत दर्वारभित्र खर्च गरिदिया । गोर्खाधिपतिः पूर्णत चक्रवर्ती, सम्मान्य सेनापति भीमसेन प्रियानुजेन ? पनि समाया । 'अलीयसी केवलमीश्वरेच्छा' ।

अस्य पुत्र गीर्वाण युद्धविक्रम शाह । रणवहादुर शाह स्वर्ग भयाका दिन श्री मछिन्द्रनाथ सुनधारामा पुन्यायाका रहेछन् । सुध्याई नभयासम्म रथ त्यहीं थामी सुध्याई सकेपछि विधिक्रमले गरी रथजात्रा चलाया ।

यी गीर्वाणयुद्ध राजा बडा शान्त मूर्ति हुनाले स्वामीजी-बाट वनवास गराइदियाका बालखहरू सबै आफ्ना आफ्ना घर बोलाई राखिदिया ।

यी राजा बडा समदृष्टि, दयावन्त, वैष्णव धर्म प्रबल ब्राह्मणहरूकन मान्या भया । शास्त्र, वेद, पुराणहरू सुन्दा १ हिमवत्खण्डमा नेपालको ठूलो महिमा आया र वाराहपुराणमा विचार गर्दा नेपालभरको मुलुक, वागमतीबराबरको नदी, श्री पशुपतिजस्तो लिंग, गुह्येश्वरी जस्तो पीठ, शंखमूल बराबरको तीर्थ, पृथिवीमण्डलविषे अरू छैन भनी ठहराई शिवरात्रिका दिन व्रत गरी पशुपतिनाथका दक्षिण दर्वाजा गै देवपाटनका सर्व रकम संकल्प गरी पशुपतिनाथलाई चढाया । यी राजाले देवताकन बलिदान दी सोबाहेक अरू जप, ध्यान गर्दै खसी आदि मार हानी खान दर्वारभित्र माकुम गरिदिदा पनि खसहरूले पनि राजाको हुकुम नमानी खाँदै गन्या । गुलेलीले भंगेरा परेवा नहान्नु भनी माकुम गर्दा पनि खसहरूले मिची गुलेली हान्न छोडेनन् र राजाले चाल पाई कायल गरी गुलेलीले हान्यालाई गुलेली भाँवी उठ्न नसक्ने गरी खाँदै भनी खाँदने गर्दा यी राजाको पालाभर

परेवा, भंगेरा मार्न माकुम भया ।

यी राजा शान्त मूर्ति हुनाले शीतलाको कारण गरी दर्वारभित्र प्रवेश भै सात रोजका दिन शून्य पदवीमा गया । यी राजा आर्यातीर्थ पुगी नेपाल सम्वत् ९३८ साल मार्ग सुदी १ रोज ७ का दिन शून्य पदवीमा गया ।

अस्य पुत्र राजेन्द्रविक्रम शाह । यी राजाले भीमसेन थापालाई भर मुलुक रक्षक जनरल नाम गरी राख्या । यी राजाले टुंडीखेलमा लामपाटी बनाइदिया । मज्ज-देवलमा ठूलो कोट बनाई कम्पु नाम राखी धेरै सिपाही फौज तुल्याई बढूक भण्डार क्रम गरी बसाया ।

नेपाल सम्वत् ९३८ साल वैशाख महीनामा मच्छिन्द्रनाथका यात्रा गर्दा रथमा बस्याका मच्छिन्द्रनाथका मुख सबै फुटी चाउरी परिगयो । मच्छिन्द्रनाथ बुगमती लग्याको ५ दिन जेष्ठ शुक्ल १० शनिश्चरवारका तेसा प्रहरमा बडो उत्पात भूमिकम्प मै २१ पलासम्म भैगयो र धेरै घरबार देवालय असंख्य भत्की धेरै जीवजन्तु नाश भै गया ।

यसै सालमा दशैलाई ल्यायाका बोका, रांगा भेडा पनि झुली धेरै मरिगया ।

काली गण्डकीमा पहिरो आई २ महीनासम्म थुनियो र तलतिर असंख्या भांडाबर्तन गहना पाइयो । २ महीना त्यस्तो भएपछि आफै खोलिए गयिन् ।

यिनै साल यमपञ्चक प्रारम्भ भयाका रात्रिमा अहोरात्र १७ पल्ट भूमिकम्प भै १ महीनासम्म पनि अलि अलि गरी दिनको ७।८ रात्रिमा ७।८ फेरा भूमिकम्प भै गया ।

यिनै राजाले दुनियाँ रक्षानिमित्त धेरै धन धर्म गरिदिया । नेपालको उपद्रव शान्त भै गया ।

फेरि यिनै राजाले श्री पशुपतिनाथ, श्री गुह्येश्वरीका प्रथम दर्शन गर्न जांदा अधि नभयाको दिन प्रति १।१ रुपैयां चढायाको रीत अझतक चलेको छंदैछ ।

यिनै राजाका पालामा महावाष्णी जोग पर्दा लोक-रक्षा निमित्त धेरै धर्म कर्म दान गरिदिया ।

फेरि यिनै राजाका पालामा जेनरल भीमसेन थापाले राजा बक्सार्ई टुंडीखेलमा भीम भक्तेश्वर नाम वाणालिग

प्रतिष्ठा गरी अनौठा तरहको देवालय बनाई सुनको गजूर चढाई नाना तरहको सुन्दर बगैचा बनाई सुन्दर धर्मशाला बनाई सुनधारा सुन्दर तुल्याई धरहरा बनाई अति मनोहर अति रमणीय स्थल बनाई बाग नाम राखी चलाया ।

फेरि गोकर्णेश्वरमा पूल, घाट धर्मशाला बनाया ।

फेरि स्वामीका रानी त्रिपुरसुन्दरी देवीले गोकर्णेश्वरका देवालयमा तीन छप्परका छानामा माथिल्ला छाना सुनको बनाइदियिन् । फेरि यिनै राजाले बागमतीका किनारमा त्रिपुरेश्वर नाम राखी शिव स्थापना गरी देवालय घाट बनाइदियिन् ।

जेनरल भीमसेन थापाले राजा बक्सार्ई पाटन जाने बागमतीको ठूलो पुल, छाउनी जाने विष्णुमतीको ठूलो पुल बनाइदिया ।

टुंडीखेल गणबहालमा निज जेनरलका भतीजा कर्णेल माथवरसिंह थापा बडा कर्णेलले पनि लगन टोलमा जग्गा किनी सुन्दर घर बगैचा बनाई सदावर्त गुठी राखी दिया । यिनले पनि सीपामा रणवीरेश्वर नाम गरी बाण लिङ्ग स्थापना गरी देवालय बनाइदिया । फटिकको गजूर पनि राखिदियाको छ । बडा बांका धर्मी हुन् । यिनले धेरै धर्म कर्म तीर्थ व्रत गरेका हुन् ।

जेनरल भीमसेन थापाले बोर्लाङमा फलामे सांघु र चुकोटमा पनि ठूलो सांघु, घाट बनाई भीम भक्तेश्वर नाम राखी बाण लिङ्ग स्थापना गरी पत्थरका देवालय बनाई चौधडा समेत धेरै धर्मशाला बनाइदिया ।

कर्णेल उजीरसिंह थापाले १४ वर्षका उमेरमा अंग्रेज-सङ्ग बडो लडाईं गरी अंग्रेजलाई जिती, जीतागडी भन्ने नाम राखी आयाको गढी अझतक छंदैछ । निज कर्णेल उजीरसिंह थापा १७ वर्षका उमेरमा नेपाल आई श्री पशुपति आर्याघाट पाई शून्य पदवीमा गया र निजका मुखेनी २ जना सती जांदा निज सतीहरूले छरी गयाको रुपैयां १,२५,००० भयो । यी उजीरसिंह थापा बहुत बांका शूरा जमामर्द बुद्धिमान् हुनाले सबैले निजलाई बुद्धिमान् ठहरायाका थिया ।

फेरि अंग्रेजसित पर्सिका लडाईंमा घा गरी भित्र घा बांधी १८७२ सालदेखि नेपालमा अंग्रेज बोलाइ ठमेलमा राख्या ।

यिनै राजाले सुवर्णका सिंह खम्बायुक्त गरी श्री गुह्येश्वरीमा चढाया । मोहनचोक पुरानु भयाकोले रंगमहल गरी यथाक्रमले बनाया । फेरि श्री पशुपतिनाथका प्रतिमुखारविन्दमा छत्र बनाई चढाया । आफ्ना भरमुलुकका ब्राह्मणहरूकन झारा, बेठ बेगार माफ गरिदिया ।

सम्बत् १८४९ साल पौष शुक्ल ११ का दिन सबै बगैँचाका सुन्ताला जम्मा गरी एकै दिन १,२५,००० पुन्याई श्री पशुपतिनाथकन मुखारविन्दमात्र बाँकी राखी भित्र खण्ड देवालय छोपिगयो । श्री पशुपतिमा र श्री गुह्येश्वरीमा आम्नात फल, स्थूल मेहेल फल आदि अनेक फलफूलहरू बारंबार चढाउदै गर्थ्या ।

यिनै राजाका पालामा सम्बत् १८५० सालमा क्षय मास भै पौष मास क्षय भैगयो र पौष मास हुनलाई आश्विनमासमा दसही कर्म चलाया । यसै क्षय मासका फलले नेपालवासी मनुष्य जाति, छोडा बडा पशु पन्छी, जलवासी मत्स्य जन्तु धेरै मरिगया ।

यहांपछि यी राजाको वर्ष १८, चौतरियाको वर्ष ३८ जनरल भीमसेन थापाको वर्ष ५८, यस्तो अष्टाङ्ग संख्या मिल्दा विशूची नाम व्यथाले मन्त्री धेरै मनुष्य मरण भै गया र नेपालेश्वरी वत्सला देवीमा ब्राह्मणहरूले पुरश्चरण शान्ति गराउंदा देवीले शान्ति गराइदियिन् ।

फेरि यिनै वत्सला देवीको जात्रा हुन्या दिनदेखि ४ दिन अधिका एकादशीका दिन श्री स्वामिनी बडा महारानी स्वर्ग भयिन् र परंपराका रीत विचार गरी वत्सलेश्वरीका जात्रा चलाईदिया । अरू अरू पीठको जात्रा भएन । फेरि सुध्याई सकेपछि ५ दिन बिताएर चैत्र सुदी १४ का दिन जात्रा चलाया ।

यी राजाका नुवाकोट र ठवहिलमा शरुदधानामा वृष्णपात भै जली गयो ।

फेरि सम्बत् १८५३ साल अधिक भाद्र सुदी १२ रोज सोमवार आषाढा नक्षत्रका दिन संध्याकालदेखि भूमिकम्प प्रारम्भ भै अहोरात्र भरमा ४२ फेरा उत्पात भयो । मच्छिन्द्रनाथ, जगन्नाथको देवालय भत्किगयो । श्री पशुपति, श्री गुह्येश्वरी, ललितपुरकी श्री चण्डेश्वरी, श्री पूर्णचण्डी, श्री मीननाथका देवालयको घण्ट पनि हल्लेन । यो भूमिकम्प उत्तर कुतीसम्म, पूर्व विजयपुरसम्म, पश्चिम गोर्खासम्म, दक्षिण मकवानपुरसम्ममात्र

भयो । यी भूमिकम्पले ललितपुर क्वाछे ब्राह्मलका कौमारीका देवालय भत्की देवालयले कौमारी थिची आंगभरि वाउ पाकी भूमिकम्प भयाका २१ दिनपछि कौमारी गयिन् । कुमारी सरह कलश १ राखी कौमारीका मुकुट गहना कलशमा राखी काम चलाई दशैमा सोही तुल्याइदिया । यस्तो उपद्रव श्यामसिंह राजाका पालामा भै गयाको थियो । सो अब यस सालमा पनि भयो । यिनै राजाका पालामा पचली भैरवका आगम कुम्भ जीर्ण भया र सुवर्णको नया बनाइदिया ।

यी राजा ब्राह्मण पण्डितका सम्मान गरी शास्त्रबमोजिम गर्न्या हुन्

फेरि यिनै राजाका पालामा सम्बत् १८५५ साल आश्विन शुक्ल पूर्णिमाका रात्रिविषे ठूलो पानी परी द्वितीया दिन टीकाभैरव बगाई लगी बागमतीका पुल पनि ढल्कन तयार भयाको चोभारका नागले थामी निज नागले आसन गरी राख्याको पत्थर आधा पारी खेतमा राख्याको कुन्यु धेरै बगाई लग्यो । पहाड पनि धेरै पहिरो गई बगाई लगे । प्रभावती, विष्णुमती, रुद्रमती, चक्रमती, भानुमती आदि सबै खोलाबाट माथि गई असरङ्गीका (?) नागले धेरै जग्गा बिगारिदिया । बागमतीका नागले शङ्खमूलदेखि माथि जान दियानन् । शङ्खमूलदेखि माथितिर बागमतीतिर केही सक्थानन् ।

फेरि यस वर्षदेखि ४ वर्षपछि दशैमा ठूलो पानी परी अधिकै जस्तो उपद्रव गरी टीकाभैरव बगाई लग्यो ।

सम्बत् १८५८ सालमा शङ्खमूलका कोटेश्वर लिङ्ग १० घडी दिन चढदा १० पलासम्म हल्लिरहेको सबै दुनियाँले देखी आश्चर्य मानी राजासङ्ग विनती गर्न जांदा राजाबाट केही हुकुम भएन । उसका १० दिनपछि यी राजाका कान्छा साहेबज्यूकन पाटनका भाजुमान वैद्यले इलाज चढाउंदा इलाजमा विष पारी सो विष परेको इलाज परी २।४ घडीमा यी कान्छा साहेबज्यू शून्य पदवीमा गया । सबै कारणको तत्व बुझी निज भाजुमान वैद्यलाई बडो सासना गरी वैद्यका परिवारसमेत सासना गर्दा भीमसेन थापाले र एकदेउ वैद्यले दियाका इलाज चढाउनु भनी अह्वाया र मैले चढायाको हो भनी पोलिदिया र भीमसेन थापाका परिवार गोतियारसमेतलाई नेल हाली बन्धनमा राखी तिनीहरूको सर्वस्व सर्कार दाखिला गराया । फेरि भाजुमान वैद्यलाई चारपाटे मुडी पठाया । यस्तो

गर्दा पनि जनरल भीमसेन थापा एकदेउ वैद्य कायल नहुंदा एकदेउ वैद्यका भाई एकसूर्य वैद्यले केही औषधि बनाई श्री जेठा बडामहारानी साम्राज्यलक्ष्मीकन चढाउँदा महारानीका मनमा शङ्का परी कोही एक भारदारकन औषधी खुवाई हेर्दा मरिगया र श्री जेठा महारानी कोप भै वैद्यको २ भाईकन धेरै सासना गरी नेल हाली सबै जातको नर्क राखी टुंडीखेलमा नर्ककुण्ड बनाई सोही नर्ककुण्डमा डुवाई दिनप्रति यस्तो सासना गरी हिलम्बु पठाइदिया । अधिल्ला सालमा मारिदियाको भाजुमान वैद्यको परिवार सबैकन नाक काटी छाडिदिया । छोरा भतीजाहरूलाई कैदखानामा राखी सुताई पाखीले छोपी छातीमा मक्कल राखी खोसानीको धुआं खुवाई २०।२५ दिनसम्म यस्तै सासना गराया । यहीबाट भागी जाउँला पोखरीमा फाल हालो मन्था ।

भीमसेन थापा जनरलका परिवारहरू सबैको मत्तो एकै-एकै हो भनी फेरि नेल हाली बंधनमा राखिदिया । आज टुंडीखेलमा गैह्र पल्टन बोलाई तिम्री कान्छी मुखेनीलाई भंडारा दिन लागे भनी राजा-रानीबाट हुकुम भयाको कुरा कुलराज पांडे दलबहादुर पांडेले भीमसेन थापालाई सुनाउँदा भीमसेन थापा जनरल आफ्ना गला आफैले रेटी मरिगया । यी थापा मन्थाका ३ महीनापछि कुमारी चोकका सभामा बसिरह्याका विचारी गुणकर्ण उपाध्यायलाई झगडिया बोलाई कोटीलिंगका कृष्णेश्वर उपाध्यायलाई कुखुरीले हानी मारिदिया । यस्ता उपद्रप सबै भैगया र यिनै राजाले विचार गरी शान्ति स्वस्ति गरी भिमसेन थापाका सबै परिवारकन छाडिदिया ।

सम्बत् १८५५ साल आषाढ सुदी २ शुक्रवार रात्रिका १२।१३ घडी जांदा ठूलो पानी परिरह्या वेलामा श्री हरिसिद्धि माईका गजूर टुप्पामा आगो ज्याला जस्तो तेजको ज्योति बत्ती १।२ घडी रह्याको हो । आदि च्यामुलमाले देखाई त्यस दिनदेखि ९ दिनपछि आषाढ शुक्ल शनिश्चरवारका दिन भीमसेन थापा जनरलले गला सेरे । उसका १० दिनपछि श्रावण कृष्ण तृतीया सोमवारका दिन ६।७ घडी बांकी छंदा भीमसेन थापा मरिगया । यिनै थापा मनै २ दिन अधिदेखि २ दिनपछि-सम्म दिनमा ताराको दर्शन भैगयो ।

फेरि यी राजाका पालामा महावीर कुलदीप भयाका सुब्बा कुलानन्द झाले राजा बक्सई श्री पशुपतिनाथकन पश्चिम, उत्तर, दखिन बाहिर खंडमा नवसंख्या चांदीका

दवाजा बनादिइयाको सम्बत् १८९१ साल माघ सुदी १० रोजमा लोकमा धन्य कहलाया ।

फेरि यी राजाले कौनै अरू राजाले नजान्याको नेपालका वृद्ध वृद्धा बोलाई राजाका हजूरमा हनुमानढोकामा राखी यथाक्रमले भोज गराई वस्त्र दक्षिणा दीकन यी राजाले वृद्ध वृद्धाको असंख्या आशीर्वाद लिया । वृद्धा-वृद्धको वर्ष संख्या ७० देखि १०० वर्षसम्मका स्त्रीपुरुष जम्मा हुन आया, श्रावण संक्रान्तिका दिनमा ।

फेरि यी राजाले आर्यघाटमा जीर्णोद्धार गरी सतल-समेत बनाया । सम्बत् १८९७ साल चैत्र शुक्ल अष्टमी, वृहस्पतिवारका दिन काठमाडौंका सेता मच्छिन्द्रनाथ रथमा राखी जात्रा गरी ल्याउँदा रानीपोखरीका पूर्वपट्टिका बाटोमा रथ पुग्दा रथका मैमनि खस्या । पूर्णिमाका दिन ठूलो बतास आई नुवाकोटका भैरवको सुनको छानाको सुनको पाता दुवैपट्टिका समेत बतासले उडाई लगी ६।७ पाता उडाई असौ बारीसम्म पुऱ्याया । वैशाख शुक्ल तृतीया सोमवारका दिन सुरेन्द्रविक्रम शाहका विवाह गर्न कान्तिपुरदेखि साइत गरी बालाज्यू पुगी जन्ती पर्सन तयार भयाको वेलामा ठूलो बतास आई ठूला ठूला असीना पानी परी धूमधाम भयो । यसै बतासले ललितपुरका दिगुतलेका छाना ५।६ सुनका पाता उडाई भंडारखालसम्म लग्यो । फेरि खास्ती चैत्य पूर्व र दक्षिण दुइपट्टि उखेली खसालिदियो । वैशाख शुक्ल ७ शुक्रवारका दिन मच्छिन्द्रनाथ सुनधारा पुगी पश्चिम मोहडा हुंदा पांग्रा फेराउँदा रथमाथिका नामोल (?) राख्याका काठ भांची खसी भैमा पर्न गया । मीननाथको पनि रंग उडिगया । श्री सुरेन्द्रविक्रम शाहका विवाहका दिन बालाज्यूदेखि महामारी प्रवेश भै कसै कसैको कपाल दुःखी कोही मुटु खायो भन्दै कोहीले झाडा बांता गरी कोही हिंडुदा वाक्-वाक् गर्दै मरिगया । सो बखत कान्तिपुर शहरमा दिनको १०० सम्म मरिगया ।

भीमसेन थापा जनरलले आफ्नो गलामा आफैले सेरी मन्थापछि पांडेहरूले मुख्तयारी चलाउनलाई कहिले रणजंग पांडेले पाउन लाग्या, कहिले अरूले पाउनन् भनी वर्ष दिनसम्म रहंदा यिनै पांडेहरूले नपाउँदा जेठा गुरुज्यू रंगनाथ पंडितले १६।१७ सालमा मुख्तयारी काम चलाया । संवत् १८९७ सालमा पल्टन गैह्र सिपाहीहरूको खानीमा रैबन्दी गर्नु भनी यिनै पांडे र गुरुज्यूहरूको कौशल हुंदा अघि भिमसेन थापाबाट बांधियाको खानगीमा रैबन्दी मन्था,

यिनै भारदारहरूलाई नमारी छोड्न्या छैन भनी सिपाही ८००० पल्टन गैहले एकै मतो बांधी टुंडीखेलमा गैह पल्टन शामिल भै बसिरहेका थिया । त्यस बखतमा २ रात २ दिनसम्म पानी परी अधोर झरी लाग्यो र २ रात २ दिन त्यहीं बसी उसको भोलिपल्ट गैह सिपाहीहरूले बांधी पहिले लैनमा गै अंग्रेजलाई मारी यहाँपछि भाइ-भारदारहरूका घरघरमै गै माहँला भनी लैनमा जाइलाग्दा अंग्रेजले अधिबाटै थाहा पाई ब्रमंडीका हुलमा थानामा भागी लुकी रह्यो र लैनमा अंग्रेजलाई घपाई त्यहाँबाट फर्की नारायणहिटी चौतरिया पुष्कर शाहका घरमा लूटपीट गरी झ्याल ढोका फोरी बिछ्यौनामा आगो सल्काई त्यहाँबाट फर्की शहरमा आई कुलराज पांडे, रणजंग पांडे, रंगनाथ गुरुज्यूका घरमा र अरू भाइ-भारदारका १०-१५ घरमा झ्याल-ढोका फोरी मालमत्ता झ्यालबाट फाली दोसल्ला तेल-घिउमा डुबाई आगो लाई अरू धेरै नै नोक्सानी गर्दा यिनै भारदार, यिनका मुखेनी छोरा छोरी चाकर बाकरहरू कोही झ्यालबाट कोही छानाबाट फाल हाली भागी गै लुकि रह्याका थिया । यस्तो धूमधाम भैसकेपछि फेरि गैह सिपाही टुंडीखेलमा शामिल भै बसिरहेका थिया । उसका भोलिपल्ट श्री ६ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाहबाट हात्तीमा चढी टुंडीखेलमा सवारी भै गैह पल्टनका सिपाहीहरूलाई सुनाया-तिमीहरूको खानगी अधि जेनरल भीमसेन थापाले जसो बांधेको छ सोहीबमोजिम तिमीहरूलाई छुदैछ । यसमा रैबन्दी हुंदैन सनदको लालमोहर यही हो भनी आफ्ना बाहुलीको पन्जाको छाप लगाई बाची सुनाउंदा गैह पल्टनले पछि लागी राजालाई दर्वारमा सवारी भिज्याई कोट कोटमा बन्दूक राखी आफ्ना घर घर गया ।

फेरि १८९८ सालमा मुक्तियारी चौतरिया फत्तेजङ्ग शाहले पायापछि श्री ५ महाराजा राजेन्द्रविक्रम शाहका दुइवटी रानी मध्ये साम्राज्य लक्ष्मी देवी शून्य पदवीमा गै गोर्खाभर राज्यमा दुनियाँहरूलाई वर्ष दिन वर्षी बार्न लाया ।

उसै सालमा श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाहले जङ्गबहादुरलाई लगन टोलका इनारमा फाल हाल भन्ने हुकुम भै फाल हाल्या । फेरि, त्रिशूली गङ्गामा पनि फाल हाल्न लगाया । २,४ हजार बक्स पाया । फेरि सदाँर मान पनि पाया ।

त्यहाँपछि जेनरल भीमसेन थापालाई बेहुकुममा यिनै छुल्याहाहरूले ज्यान मराया भनी कुलराज पांडे १, करबीर पांडे २, रणजङ्ग पांडे ३, कनकसिंह महत ४, इन्द्रवीर बस्न्यात् ५, रणवम थापा ६, जनालाई नेल ठोकी छाउनी सिलखानामा लगी थुनी राख्याको थियो । लाहोरमा गयाका जङ्गी जेनरल माथवरसिंह थापालाई गोर्खा सरकारबाट तिम्रा जेठा बाबा जनरल भीमसेन थापालाई नभयाका कुरा लगाई ज्यान मान्या छुल्याहाहरूलाई पनि यहाँ बन्दीखानामा थुनिराख्याको छ, तिमिले पनि चाँडै चाँडै गरी आउनु भन्या बोलाहटको लालमोहर जांदा लाहोरका राजा रणजीत सिंहसंग बिदा भै सम्बत् १८९९ साल फाल्गुण महीनामा हात्ती, घोडा, ऊँट, जीव जन्तु र शालदुशाला ताश किनखाफ जात जातका बिरुवा, चरा, सारस, मुजूर इत्यादि मजबूत सौगात ल्याया । नेपालभरका छोटो बडा लोभ्या स्वास्नी सबैले बुगमतीदेखि शहरसम्म दोहरा बसी तमाशा हेर्न गयाका थिया । निज माथवरसिंह थापाले हात्ती चढी ढाल तरवार भिरी गैह दुनियाँ छोटो बडालाई भला कुशल वार्ता गरी दर्वारमा पुगी श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाहको दर्शन गरी धन्य धन्य माथवरसिंह थापा भनी कहलाई अधि सर्वस्व गन्याको पनि फिर्ता गराई पाया ।

त्यहाँपछि मुख्तियारी काम चौतरिया फत्तेजङ्ग शाहलाई खोसी माथवरसिंह थापालाई प्रायमिस्टर (प्राइममिनिस्टर) नाउं राखिदिया । एकदेव वैद्यको र एकसूर्य वैद्यको पाटनका भाजुमान वैद्यको पनि सर्वस्व फिर्ता गरी आफ्ना नाम पदवी पनि पाया । यिनै जनरल भीमसेन थापालाई नभयाको हामीले कुरा लगाई ज्यान मरायाको हो भन्या कायल गराई कुलराज पांडे १, रणजङ्ग पांडे २, करबीर पांडे ३, कनकसिंह महत ४, इन्द्रवीर बस्न्यात् ५, रणवम थापा ६ जनालाई सम्बत् १९०० साल वैशाख वदी ३० रोजका दिन विष्णुमती पारी भाचाखुसीमा लगी काटिदिया । भोलिपल्टका दिन रणजङ्ग पांडे साहँ विरामी भै असाध्य भयाका हुनाले झुनो १ पाखीमा राखी चारै-छेउ चारै जनालाई समाल्न लगाई झ्याली पिटाई पुणेश्वरमा फाल्न लगाया, उसै दिन मरिगया ।

यिनै सालमा छाउनी सिलखानाका घर भत्काई टुंडीखेल छाउनी घर बनाउनलाई राजालगायत भाइ भारदार सिपाही गैहले ईट ऋगटी छाउनीबाट बोकी टुंडीखेलसम्म ओसारन लगाया । फेरि योलघामा रणमुक्तेश्वर विष्णुमती

पारी भीमभुक्तेश्वरका शिवालय बगैचा बनाई शिव स्थापना गरिदिया । सम्बत् १९०१ सालका मङ्गसीर महीना मध्येसका तन्यानीमा पथरधट्टासम्म दरवारका राजा रानी गैह्र अरू भैभारदार सिपाही जङ्गी, निजामती गैह्र सवारीका साथ जानू भन्या हुकुम भयाको थियो र सवारीमा पलटनका जमदार गङ्गासिंह, सिपाही जना १७ ले केही केही बोल्ल लाग्या भनी वानादारहरू लगाई काटी मारिदिया । त्यहांबाट फाल्गुण महीनामा सवारी फिरी केही दिनमा माथवरसिंह थापा प्राय (प्राइम?) मिनिस्टरले चलाया ।

१९०२ साल वैशाख सुदी ११ रोजका रात्रि घडी १२।१३ जांदा श्री ५ कान्छा बडामहारानीका गायमा आराम भयान र चांडो आउनु भनी डाक्न पठाई हनुमानढोका पञ्चझ्याल राजाका खोपीमा दोनाली बन्दूकले हानी मारिदिया । उसका भोलिपल्ट माथवरसिंह थापालाई सिपाहीले बोकाई पशुपति आर्यातीर्थमा लगी पोलिदिया ।

यिनै माथवरसिंह थापा मनु ४ दिनअघि सिम्भूका वनको रूख र पशुपतिका वनको रूख ठूलो बतास आई सडकमा रह्याको रूख ढलिदियो । तलेजूका देवलका सुनका छानाको पाता उडाई ४।५ पाता मखनटोलका गल्लीमा पुन्यायो

यिनै थापा मन्यापछि ४ जनरल गन्या-गगनसिंह १, अभियान सिंह राना २, जङ्गबहादुर कवर ३ जनालाई जनही ३।३ पलटन तैनाथी गरी बांकी पलटन गैह्र तैनाती गरी चौतरिया फत्तेजङ्ग शाहलाई मुख्तियारी गरी केही दिन चलाया । सो चलायाको १७ महिनापछि १९०३ साल आश्विन वदी १० रोजका रात्रि २।४ घडी चढ्दा जनरल गगनसिंहले राजा रानीको चाकरी गरी आफ्ना घर गै पूजा कोठामा सन्ध्या गर्न गयाकोलाई आंखेझ्यालबाट बन्दूकले हानी अचकिल्टो पान्याको राजा रानीबाट थाहा पाई श्री ५ कान्छा बडामहारानी बहुतै कोप भै उत्तिनै खेरै उर्दी दी सबै भाइ भारदारहरूलाई कम्पूका कोतमा शामिल गराउनु भन्या भै शामिल गराई राख्याका थिया । त्यहांपछि गगनसिंहलाई बन्दूकले हानी मान्या पत्ता नलगाई तिमीहरू गैह्र भारदारहरूले जान हुंदैन भन्या राजा रानीबाट हुकुम भैसक्यापछि गैह्र भारदारहरूको कौशल गरी रह्याका रातको ९।१० घडी बांकी छंदामा चौतरिया फत्तेजङ्ग शाह, जेनरल अभिमानसिंह राना, चौतरिया खड्गजङ्ग शाह, अरू अरू चौतरिया

७।८ जना र काजी, सरदार, मेजर, कप्तान, लप्टन सुब्बाहरू गरी जम्मा जना ६६ लाई त्यसै कम्पुकोतका शिशामहलमात्र बाहिर गरी जङ्गबहादुरका ७ भाईले काटी बन्दूकले हानी मारिदिया । उसका भोलिपल्ट कोही पाटन जान्या बागमती पारी बाटामा, देवपाटन जाने धोवीखोलाभा गरी २।३ जनालाई काटी मारिदिया । मुर्दा आफ्ना पलटनका सिपाहीहरूले बोकी पशुपति आर्याघाटमा लगी पोलिदिया । सोही काटियाका भाइ भारदारको सर्वस्व ली स्वास्नी, छोरा छोरी, कमारा कमारीलाई मध्येसतर्फ धपाया । यस्तो धूमधाम भयापछि मुख्तियारी पदवी प्राइम मिनिस्टर नाउं राखी २ दिनपछि जङ्गबहादुरले पाया ।

सोही साल कार्तिक महीनामा फेरि यिनै जङ्गबहादुरलाई दगा दी मारुं भन्या भै श्री ५ कान्छा बडामहारानीबाट हुकुम दी दरवारभित्र नङ्गी तरवार ली ठाउं ठाउंमा लुकिरह्याका थिया । सो मान्या खबर अधिबाटै थाहा पाई आफ्ना ७ भाइ भारदार आठपहरियाहरूले कसैले बन्दूक, कसैले खुकुरी, कसैले गोली भन्याका बन्दूक, नङ्गा तरवार ली दरवार जांदा यङ्गाल टोल नवहील गणेशथान बम्बाहालका बाटोनेर काजी वीरध्वज घोडा चढी डाक्न आयाकालाई भेट्टाई त्यहीं बन्दूकले हानी धीरशमशेरले मारिदिया । त्यहांबाट पनि दरवारभित्र पसी पलटनका सिपाहीहरूले दरवारबाहिर घेरा दिन लगाई आफूहरूलाई दगा दी मारुंला भन्या जति काजी, सरदार, कप्तान, सुब्बाहरू जना १७ लाई बन्दूकले यही दरवारभित्र खुकुरी तरवारले हानी मारिदिया ।

त्यहांपछि मंसीर महीनामा श्री ५ बडामहारानी र साहिला साहेबज्यूहरूलाई अंशवण्डाको भनी १३ लाख रुपैयां ली काशी बस्न पठाया । उसका केही दिनपछि श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाह पनि काशी बनारसतर्फ सत्रारी भयो । त्यहीं बनारसमा २।३ महीना राज भै नेपालतर्फ आउनलाई फिरिबक्संदा अलौमा आडपुग्दा भगुवा भारदारहरूको कुरा सुनी जङ्गबहादुरलाई दगा दी मारी आउनु भनी बराबर लालमोहरको सनद दी मानिस पठाउंदा बदमाश उल्लू भनी समाती कसैलाई काटिदिया, कसैलाई झुण्ड्याई मारिदिया, कसैलाई पलटनका किल्लामा छाडी खबर पाया र काजी ब्रमबहादुर राणालाई अख्तियार गरी २ पलटन खटाई पठाउंदा अलौमा रह्याका भगुवा भारदार सबै भागी गया । १।२ जना राजाका साथमा खैरखाहीको निमित्त रह्याका अधिका र यहांबाट गयाकालाई समेत गरी ५१६० जनालाई पलटनका सिपाही-

हरूले बन्दूकले हानी खुकुरीले काटी मारिदिया र राजालाई थर्काईदिदा राजाका पूजा गर्त्या सालिकराम बोकिराखने अघि जो पृथ्वीनारायण शाहलाई मकवानपुरबाट ल्याउन्त्या राधावल्लभ काजीका नाती चन्द्रकान्त पण्डित अर्ज्यालाई देवता बोकेकोमा गुरुज्यू हुने यही हो भनी नांगो पारी पाता फर्काई काट्न तयार हुदा मेरा देवता बोक्ने बाहुनलाई नमार केही कसूर छैन भन्दा बाहुन बाँची गयो । त्यहाँपछि राजाको सवारी नेपालतर्फ फिराया ।

यही १९०४ सालका जेष्ठ वदी १३ रोजमा श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्रविक्रम शाहलाई गादीमा राखी हुकुम चलाया । आफूहरूलाई पनि राणाजी भन्त्या पदवी गराया ।

फेरि यिनै सालमा महामारी प्रवेश भै हैजाका बेथाले उखाल पखाल भै नेपाल शहरमा रोजको २।३ सयसम्म मरिगया र शान्ति स्वस्ति गर्नु भन्ने र टोल टोलना तोप राखी अरू टोल टोलका पलटन गैह्रले बन्दूक पडकाई ठूलो खट बनाई १ मुरी भात राखी उहीमाफिक अरू सरजाम बनाई मानिस १ समेत राखी कसाही बाजा, कहार बाजासमेत बजाउन लगाई देश घुमाई टेकुदोभानमा बलि फाल्न पठाया र अलि अलि शान्त भै गयो । दसैँमा शान्त भै गयो ।

यिनै जङ्गबहादुर प्राइममिनिस्टरले १९०७ सालमा आफ्ना माहिला भाइ कर्णेल बमबहादुर राणालाई जनरल नाम गरी मुख्तियारी काम सौपी आफू अंग्रेजसङ्ग सलूक गरी कर्णेल जगत् शमशेर राणा, कर्णेल धीरशमशेर राणा बहादुर २ भाई र अरू भैभारदार सिपाही केटा खवास्या गैह्र जम्मा ३१ जना विलायत पुगी अंग्रेजका बादशाह भिक्टोरियासङ्ग मुलाकात गरी धन्य जङ्गबहादुर प्राइममिनिस्टर भनी कहलाई १ महीना त्यहीं बेलायतमा बसी त्यहाँ बादशाहले बिदा दी चीजबीज ली फर्की आया । बादशाहसित मुलाकात गर्ने दिन पोशाक धेरै सल्लाह भै सफेद पोशाक लायाको अति बुद्धि पुन्याया ।

फर्कदा १९०८ साल फाल्गुण महीनामा नेपाल आइ-पुग्दा पछि ४।४ पल्टन दी जगत् शमशेरजङ्ग राणालाई पाटन शहरमा र धीरशमशेर राणालाई भादगाउँमा राखी अधिका दर्वार भत्केबिप्रेको बनाउन लाया ।

फेरि दर्वारमा रह्याका तोसाखाना, कडेल चोक ठाउँ

ठाउँका रकम खारेज गरी ऐन बनाई राजकाज चलाइरहंदा माहिला साहेबज्यू नरेन्द्रविक्रम शाह, माहिला जनरल बम बहादुर राणा, साहिला जनरल बद्रीनरसिंह राणा, जनरल जयबहादुर राणा जना ४ ले सल्लाह गरी जङ्गबहादुरलाई दगा दी मारुंला भन्त्या मतलब भयाको पछि माहिला जनरल बमबहादुर राणाले दाज्यूसङ्ग गै पालिदिया र माहिला साहेबज्यू नरेन्द्र विक्रम शाह, साहिला जनरल बद्रीनरसिंह राणा, जनरल जयबहादुर राणा जना ३ उल्टि खेरै पक्री ल्याई कम्पुका कोतमा राखी कुटपीट गरी मारुं भन्त्या गोत्र हत्या लाग्नु भयो भनी अंग्रेजसङ्ग सलतनत बांधी प्रयागका किल्लामा कैद गर्न पठाया । ४।५ वर्ष कैद गरी फेरि झिकाई साहिला जनरल बद्रीनरसिंहलाई पाल्पा अड्डा पठाया । माहिला साहेबज्यूलाई र जनरल जयबहादुरलाई पहिले नेपालमा राख्या ।

त्यहाँपछि यिनै जङ्गबहादुर प्राइममिनिस्टरले रानी-पोखरीमा र टौदहमा केही दौलथ होला भनी शंकाले पल्टनका सिपाही लगाई कुलो खनाई पानी सुकाई हेर्दा केही पायानन् ।

फेरि १९११ सालमा सिपाहीले र आफूले ५ सरकारको वैरी स्वाहा गर्नेपछि भनी धेरै जना सिपाही लगी भोटसंग ठूलो लडाईं गरी जिते ह्लासाका सेते काजी भन्त्याले नेपाल आई "वर्षको १० हजार रुपैयां कर तिर्छु" भनी बन्दोबस्त बांधी गयाको अझसम्म वर्षको १० हजार रुपियां कर लियाको छंदैछ । यी सेते काजी नेपाल आउंदा अनेक तमाशा बांकी नराखी देखाई पठाया । भोटमा यी जङ्गबहादुरलाई उड्नुका काजी भनी नाउं चलाया । सो लडाईंमा धेरै रुपैयां खर्च भयो भनी आफ्ना गोर्खा राज-भरमा त्रिखंडी भनी मुलुकभर जागिरिया साथ गैह्र दुनियांलाई बिर्ता गुठीबाट रुपैयां भराई ढुकुटी दाखिल गराया ।

श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्र विक्रम शाहका छोरी मैयांहरू पनि श्रीका छोरा साहेबज्यूलाई पनि विवाह पात पनि चलाया ।

१९१३ सालमा महामारी प्रवेश भै हैजाका बेथाले नेपाल पहाड पर्वत मधेसमा असंख्य मर्न गै हाहा परी नेपालमामात्र रोजको ३।४ सय मर्न जांदा १९०४ सालमा गन्याबमोजिम टोल टोलमा तोप, गल्ली २ मा बन्दूक पड्काउंदा महामारी कोप भै झन धेरै मर्न जांदा सरकारबाट

टोलटोलमा देवताहरू पूजा गर्नु भनी रूपैयां दी टोलटोलमा पूजा पाठ लगाउंदा नामेट भै गया ।

वैशाख सुदी ५ रोजका दिन आफ्ना सालीक सुनको बनाई टुंडीखेलका माझमा ढुंगाको ठूलो मण्डप बनाई त्यहीं स्थापना गन्या ।

कास्की लम्जुङको राज्य गरी राजा पदवी नाउ राखी श्री ५ सरकारबाट जङ्गबहादुर प्राइममिनिष्टरलाई दिया । त्यस दिनदेखि श्री ३ महाराज भनी नाउ चलाया । मुख्तियारी काम आफ्ना भाई बमबहादुर राणालाई दिया ।

केही दिन चलायापछि १४ साल ज्येष्ठ सुदी ३ रोजका दिन प्राइममिनिष्टर बमबहादुर राणा शून्य पदवीमा गया र फेरि मुख्तियारी काम काहिला भाइ कृष्णबहादुर जेनरलले पाया ।

यही सालका ज्येष्ठ सुदी १५ रोज १ का दिन श्री मच्छिन्द्रनाथ जाउला पोखरीबाट बुगमती लैजांदा रातका २।३ घडी जांदा भूमिकम्प भै २ घडीभित्र ५ फेरा हुंदा आधारतमा १ फेरा जम्मा ६ फेरा गयो ।

यही सालमा अंग्रेजलाई हिन्दुस्तानमा आफ्नै फौजका काला सिपाही उठी ठाउंठाउंमा अंग्रेज मारी हाहा पारि राख्दा श्री ३ महाराज जङ्गबहादुरसङ्ग मदत मागी २२ पलटन र आफूसमेत गै कालासङ्ग ठाउंठाउंमा लडाईं गरी धेरै फौज मारी तोप खोसी लखनउ, जिती हीरा मोती लूटपीट गरी अंग्रेजलाई बाहली गराई धन्य जङ्गबहादुर राणा कहलाई असंख्य खुशी गराया र अंग्रेजले २।३ लाख रूपैयां उठ्ने नयांमुलुक पश्चिमतर्फ १९१७ सालमा दियाको अज्ञतक छंदैछ ।

फेरि १९१९ सालमा श्री मच्छिन्द्रनाथको १२ वर्षे मेलामा बुगमतीबाट रथ जात्रा गरी ल्याउंदा वैशाख सुदी ३ रोजका दिन त्यहीं बुगमतीका उकालोमा घिसारी ल्याउंदा बायांपट्टि रथ ढली गयो र फेरि १५ दिनपछि अर्को रथ तयार गरी जात्रा चलाउंदा ज्येष्ठ वदी १० रोज ६ का दिन लगन जात्रा गरी भाजुसीमा १ फेरा घुमाईराख्याका उसै रात्रिको ८।९ घडी चढ्दा अकस्मात् रथमा आगो लागी २ घडीभित्र यी रथ देवतासमेत जली गया र पछि देवता झिकी यथाक्रमले शान्ति स्वस्ति गरी अर्को जात्राको रथ बनाई चलाया ।

फेरि यिनै राजा जङ्गबहादुरले श्री पशुपतिनाथका देवालयका सिडीमा पीतलको ढलौटे ईट बनाई छाप्पि दिया । चारै दर्वाजाका अगाडि ठूला ठूला ढलवटका ४ पानस बनाई बत्ती बाल्न्या गुठीसमेत राख्याको अज्ञतक छंदैछ । मृथस्थलीमा पनि ठूलो देवालय बनाई ढलवटका विश्वरूप स्थापना गन्या । प्रतिष्ठाको आहुतिका समेत नित्यार्चन गुठी राखिदिया ।

यिनै राजाका काहिला भाई कृष्णबहादुर राणा १९२० साल श्रावण वदी २ तृतीया ९ रोज ७ का दिन शून्य पदवीमा गया र मुख्तियारिया काम ठाहिला भाई रणोद्दीपसिंहलाई दिया ।

१९२२ साल फाल्गुण वदी १० रोज २ का रातसम्म ठूलो पानी परी सारा नेपाल खाल्डा र पहाड पर्वत घुंडा तिघा तिघासम्म हिउं परी ८।१० दिनसम्म नपग्ली रहन गयो ।

फेरि २३ साल ज्येष्ठ प्रथम सुदी ९ रोज ४ का दिन घडी ९ बाँकी छंदा ठूलो भूमिकम्प भयो र फेरि राजा जङ्गबहादुरले श्री गुह्येश्वरीमा अधिका चौघडा पर्खाल भत्काई नयां ठूलो गजको ढुंगाको पर्खाल बनाई भित्र खण्डका थानमा कुण्ड भैरव आदि सुनका पाताले छापीकन ठूला नौरत्न जडाउ गरी चढाया । चारैतिर चांदीका शेरका मूर्तिका पानस श्री ५ कान्छा वलिहदबाट चढाया ।

सम्बत् १९२३ सालमा श्री मच्छिन्द्रनाथका जात्रा वैशाख सुदी ९ रोज ६ का दिन गाबाहालबाट जात्रा चलाई दर्वारनेर यो रथ पुग्याको थियो । त्यसै दिन केही रात गयापछि श्री मच्छिन्द्रनाथका रथमा श्री मीननाथका रथमा अकस्मात् आगो सल्की जलिया र देवतामात्र केही भयानन् । झिकन पाई केही शान्ति स्वस्ति गरी अर्को रथ बनाई जात्रा चलाया ।

फेरि यिनै राजा जङ्गबहादुरले २५ सालमा भादगाउं जान्या धोबीखोलानेर पुल ३ र थानकोट जान्या विष्णुमतीको पुल १, सांखु जान्या बागमतीको पुल १ बुगमती जाने नखुको पुल १ गोदावरी जान्या बाटोमा पुल १ जम्मा पुल ८ र ठाउं ठाउं नयां सडक बनाया । थापाथलीमा पनि ठूला ठूला हवेली रङ्गशाला बगैँचा, घांटहरू बनाया । शहरका दर्वारमा पनि ठूला ठूला हवेली बनाया । टुंडीखेलमा पनि गैह्र पलटन लगाई मैदान गरी बनाया । फेरि काल-मोचनमा पनि ठूला देवालय बनाई धातुका श्री लक्ष्मी-

नारायण मूर्ति स्थापना, घाट चौघडा बनाई अधि टुंडीखेलमा राख्याका सिंहहरू ४ र आफ्ना सालिकसमेत ल्याई देवालयका चारै कुनामा सिंह राखी आफ्ना सालिकअधिलिखेर खम्बामा राखिदिया ।

दान गर्दापनि वेला बेलाला गौदानको जाहुति, यज्ञ, तुलादान, ब्राह्मणभोजन बहुते गर्थ्या । गरीब प्रजामा पनि दृष्टि खूबै थियो ।

शिकार खेल्दामा पनि १९०६ सालदेखि १९३३ सालसम्म वर्ष २८ खेल्दै थियो । बर्सेनि मध्येस तन्यानी, चितौन, मोरङ्ग, नयाँ मुलुक, महाकालीसम्म हात्ती खेदा गर्दा ठूला ठूला हात्ती धेरै पकडी गौडा, बाघ, बन्देल इत्यादि वनजन्तु असंख्य पकडी माथ्या । यी राजाले खेले झैं शिकार अरु राजा, वजीर कौनैले खेल्न सक्थानन् । नाउंमा पनि यसो चीन, यमो बेलायत जिल्ला लखनउ, देश देशमा बहुते चलाई चीनका बादशाहकहाँबाट र बेलायतका बादशाहकहाँबाट नाउं र तकमा पाया, चारधाम पनि गन्या ।

यी राजाले सोख गर्नामा यति कुराको यति थोक बांकी छ भन्या केही कुराको केही बांकी भयान, यी राजाले गरे जति कौनै राजा बजीरले गन्यानन् । हात्ती, घोडा, पहलमान, जात जातका चिडी बाघ, हात्ती, बगैँचा, धर्मका कुरा राख्या । बहुत समर्थी, प्रतापवान् हुनाले ३२ वर्षसम्म राजकाज चलाई गया ।

यिनै राजाका साहिंला भाई पाल्पामा रह्याका वद्रीनरसिंह जनरल राणा ३१ सालका वैशाख महीनामा अयोध्या धर्पाई शून्य पदवीमा गया ।

तकुती तीर्थका नीलवाराही जात्रा अधि नभयाको राजा बक्सार् ३२ साल चैत्र सुदी १ रोजदेखि ज्यापूहरूले रथजात्रा चलाया ।

श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्रविक्रम शाह कांछा बडामहारानी दुबै जना ३३ साल भाद्र सुदी ८ रोजका दिन शून्य पदवीमा गया र आफ्ना राज्यभरका प्रजाहरूलाई १३ दिनसम्म आशौच बार्न लगाई ३५ दिनमात्र बर्खी बार्न लगाया । इन्द्रजात्रा पनि १५ दिनपछि चलाया ।

फेरि राजा जंगबहादुरले पूर्व कोसीसम्म हात्ती, बाघ

गौडा, वनजन्तु इत्यादिको शिकार खेली नेपालतर्फ आउनलाई सिमरोनगढको तन्यानीमा पुग्दा अकस्मात् बेथा लागी १९३३ साल फागुण सुदी १२ रोज १ का दिन शून्य पदवीमा गया । निजका बहादुरी पदवी पायाका रानीहरू पनि धर्मशास्त्र थामी गयिन् । “मरगं पतिना सह” बचन थामी बडामहारानी हिरण्यगर्भ कुमारी १ पुतली महारानी २ श्री श्री महारानी ३ समेत सहगामिनी भै सत्यलोकमा अग्निप्रवेश भैगया ।

यिनै राजा जंगबहादुरका ठाउँमा साहिंला रणउदीप सिंह राजा भया । मुख्तियार काम जंगबहादुरका जेठा छोरा जगत् शमशेर जंगले पाया ।

त्यस ३४ सालका इन्द्रजात्रा भाद्र सुदी १५ रोजमा जात्रा गरी माथिल्ला टोल घुमाई ल्याउँदा केलटोल पुग्दा अकस्मात् कुमारी रोइन् । यहाँदेखि रुंदै रुंदै दर्वारमा पुग्यापछि रुन छाडिन् ।

त्यसै ३४ साल चैत्र बदी १२ रोजका दिन तेस्रो प्रहरमा श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्र विक्रम शाहका जेठा छोरा साहेबज्यू श्री ५ वलीहद महाराज त्रैलोक्यविक्रम शाहलाई अकस्मात् शूलका बेथा लागी शून्य पदवीमा गया र अधि भैगयाको देवपाटन वछ्ला देवताको जात्रा आशौच सकी चलाया । घोडाजात्रा र अरु पीठका देवताका जात्रा आशौच सकी वैशाख सुदी १ रोजमा चलाउन लगाया । दुनियादारहरूलाई १३ दिन आशौच बार्न लगाया । ४५ दिनसम्म बर्खी बार्न चलाया ।

राजा जंगबहादुरका जेठा छोरा जेनरल जगत् जंग राणा बहादुरले श्री पशुपतिनाथका पश्चिम दर्वाजाका अधिलिखेर मण्डप बनाई ठूला सुनका बसाहा बनाई ३६ साल वैशाख सुदी १५ रोजका दिन यथाक्रमले प्रतिष्ठासमेत गरी चढाएका अलि देवताको मुहार छेकेको हुनाले दुनियाँको चित्त नबुझेको सांचो हो । कम्यान्डर इनचीफ जगत्शमशेर जंग राणा बहादुरलाई अकस्मात् सूजको बेथा लागी ३६ साल जेष्ठ वदी ६ रोज १ का दिन श्री पशुपति आर्यघाटमा पहिले पृथ्वीनारायण शाहका सर्दार शक्तिवल्लभ अज्यालका नाती कांछा ब्रह्मज्ञानीका मुखबाट शास्त्रोक्त ब्रह्मज्ञान सप्ताह सुनी शून्य पदवीमा गया र पछिबाट मुख्तियारी काम जेनरल बीरशमशेरले पाया र ३६ साल जेष्ठ सुदी ५ रोजका दिन दर्शन गन्या ।

कोही दक्षिण देशतर्फ बस्न्या ठूलै आदमीकी छोरी—
बेटी माता भै नेपालमा आई देवपाटनमा बस्न्याकी थिइन् ।
४१५ वर्ष बसेपछि तिनै माताले राजासंग बक्सई आर्य-
घाटमा गंगाकारले ढुंगाको देवालय बनाई त्यसै देवालयमा
देशबाट गंगामाईको सेतो मूर्ति झिकाई स्थापना गरी
सुनको गजूरसमेत चढाई प्रतिष्ठा गरी जात्रासमेत चलाई
उही जात्रा चलाउनलाई कुमारीका रथको आकारले ३
छप्परका छाना बनाई ३६ साल आषाढ सुदी ३ रोजका
दिन तिनै धातुका गंगामाई राखी देवपाटन शहरमा
घुमाई रथजात्रा चलाया ।

यही १९३६ साल आश्विन महीनामा मलमास पर्न
जांदा हैजाका बेथाले श्रावण महीनादेखि काठमाडौं शहरमा
रोजको ९०।१०० सम्म र भादगाउँ र पाटन शहरमा
रोजको ५०।६० सम्म मर्न जांदा दुनियां गैह्र डराया र
पछि—पछि शान्त भै कार्तिक महीनासम्म रोजको ३।४
सम्म मरी शान्त भै गया । दशैं कर्म शुद्ध आश्विनमा
चलाया । वर्षाकालको बरसात पनि बहुत भैगया ।

श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्रविक्रम शाहका पालामा
यिनै मुख्तियारी राजा रणउद्दीप सिंह राणाले श्री पशुपतिमा
देवालय बाहिर खण्डमा संगमर्मरका प्रमाणका सेतो ढुंगाले
छापिदियाको १९३६ सालमा बनायाका सोही साल आर्य-
घाटमा श्री गुह्येश्वरी जान्या बाटालाई अधि यिनै राजा
रणउद्दीप सिंहका बाजे रामकृष्ण कम्बरले नेपाल गोर्खाली
राजा पृथ्वीनारायण शाहले मादा राजासङ्ग बक्सई
बनाई गयाकोमा मजबूतसङ्ग ढुंगाले छापी बनाइदिया ।
नारायणहिटीको आफना दर्वारहरू पनि मजबूतसङ्ग
बनाया ।

यिनै राजाले मध्येस तराईको जिल्ला जिल्लाबाट
भीमफेदीसम्म जाडामा वसारी वहांबाट नेपालमा वसानलाई
भर नेपाल ३ शहरका गाउँले, दुनियां, जागीरे, ढाक्रे,
गैह्रले घरपिछे एक—एक धोक्रा बोक्नु भन्या उर्दी भै कसै
कसैले २ सुका ज्याला दी भरियालाई बोकाउन लाया ।

यिनै राजा रणउद्दीपसिंह राणाले चार धाम गन्यां
हो भनी श्री ५ बलिहद महारानी र आफना रानी अरू
लगायत भै भारदार, सिपाही, चाकर, दुनियां जम्मा ८।९
सय लस्कर ली ३७ साल मार्ग रोजमा नेपालबाट सवारी
भै पहिले श्री जगन्नाथजीको दर्शन गरी वहांबाट श्री
रामेश्वरको दर्शन गरी ३ धामको दर्शन गरी देश देशावरका

तमाशा हेरी नेपालतर्फ सवारी फिर्दा नाराहिटी दर्वारबाट
शहरका दर्वारबाट त्रिपुरेश्वरसम्म चित्र विचित्रका ढोका
बनाई सडकका वरिपरि १०।१० हातका बीचमा रङ्ग
रङ्गको ध्वजा राखी ३ शहरका नाच राखी त्रिपुरेश्वरका
सडकदेखि नारायणहिटीसम्म वरिपरि सौगात राखी महा-
जनहरू गैह्र सडकका वरिपरि राखी अबीर, लावा, फूल
धूप बाली सिद्धर जात्रा ३७ साल चैत्र सुदी ९ रोज
५ का दिन रातको १ घडी चढ्दा दर्वारभित्र प्रवेश
गन्या ।

यिनै सालमा नेपाल खाल्डाभित्रका दुनियांदार जागीरे
गैह्रलाई रानीपोखरी सफा गराउन्या र धान राख्ने गोदाम-
घर बनाउनलाई काठहरू बोक्नु भन्या मै घरही १ सुका
पैसा उठाई लिया ।

यसै सालका चैत्र महीनामा नुवाकोटका देवीजात्रा
पूर्णमामा नुवाकोटका लिङ्ग खडा गर्दा खडा गराई
उठाइसकेको अकस्मात् आधा घडीपछि लिङ्गो ढलियो र
फेरि लिङ्गो खडा गन्या । केही दिनपछि श्री ५ महाराजा-
धिराज सुरेन्द्रविक्रम शाहलाई आराम नभै ग्रहणीको भाव
लागी अकस्मात् बेथाले १९३८ साल वैसाख सुदी ११
रोज २ का घडी २।४ बांकी छंदा सारा अफिसर भै
भारादार गैह्र पल्टन सामेल गराई सुख पालमा राज
गराई आसा, गुर्जा, चंवर, पंरवा र बगदशाही बाजा
बजाउन लगाई श्री पशुपतिमा सवारी चलाई सारा दुनियां-
दार गैह्रले हेर्न जांदा सबै दुनियांदारले आंसु खसाई
शहरबाट लगी श्री पशुपति पांचायनमा राखी दान प्रदान
पनि बहुतै गन्या । शहरबाट सवारी चलायाका ९ दिन
भयापछि ज्येष्ठ वदी ४ रोज ३ का दिन १४ घडी ४५
पला बांकी छंदा श्री पशुपति आर्यातीर्थमा सचेतसित श्री
ईश्वरको स्मरण गर्दै जलयोग पाई ३४ वर्षसम्म गादीमा
राज भै हुकुम चलाई ५३ वर्षका उमेरमा शून्य पदवीमा
गया र उसै दिन १० घडी बांकी छंदा आफना जेठा छोरा
श्री ५ बलिहद महाराज त्रैलोक्य विक्रम शाहका जेठा छोरा,
नाती बाबू, साहेबज्यू पृथ्वीवीरविक्रम शाह पांच वर्ष
नाघी ६ वर्षका उमेरमा, उनै साहेबज्यूलाई गादीमा राखी
हुकुम चलाया । आशौच साविकबमोजिम बार्न लाया ।
त्यसमा ब्राह्मण उपाध्याय र जैसीलाई ४ दिन अरूलाई
१३ दिन आशौच बार्न लगाई ४५ दिनसम्म बर्खी बार्नु
भन्या भै झ्याली पनि उसै दिन शहरमा पिटाया ।

फेरि केही दिनपछि श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्र

विक्रम शाहका गाथमा पनि आराम नहुँदा बेथाले दबाई ल्यायो र यही ३८ सालका आषाढ सुदी १२ रोजका रातको ८ घडी बांकी छँदा श्री पशुपति आर्यघाटमा सवारी चलाई ४ दिनपछि श्रावण वदी १ रोज ३ का दिन रात्रि ६ घडी बांकीमा आर्यघाटमा जलयोग पाई ६९ वर्षको उमेरमा ३० वर्ष गादीमा राज गरी हुकुम चलाई शून्य पदवीमा गया र सारा आफ्ना भरमुलुकका दुनियाँदारलाई अधि भयाबमोजिम आशौच बार्न लगाई ४५ दिनसम्म बर्छी बार्नु भन्या उर्दी दिया । यिनै राजाले आफू गादीमा राज गर्दा धेरै मन्त्रीहरूलाई बेहकमा खराब गरिदिदा आफूलाई पनि रहुन्ज्याल केही कुराको सुक्ष्म पनि हुन गयान । कौनै राजा वजीरं भए तापनि अर्कालाई बेहकमा अपराध गन्यापछि त्यो कुरा आफैले भोग गर्नुपछि भन्या धर्मशास्त्र छ । यो भोग पनि निश्चय गर्न पर्दो रहेछ ।

३२ सालमा पाठनका मच्छिन्द्रनाथका जात्रा चलाई सकेपछि न्हुगल जात्रा गर्दा दर्वारमा अलि नपुग्दै रथ बिन्धो र फेरि रथ बनाई लगन पुग्दा श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाह स्वर्गे हुँदा १३ दिनसम्म जात्रा चलाई १३ दिनपछि ज्येष्ठ सुदी १ रोजमा रथमा राखी द्वितीयाका दिन रथजात्रा गरी न्हुगल जात्रा र लगन जात्रा ज्याउला पीसाले (?) गर्ने जात्रा गर्दा ठाउँमा २।४ हात नपुग्दै अकस्मात् रथको आधा आधीमा भाँचियो र फेरि अर्को रथ बनाई तयारी गरी राख्याको थियो । फेरि श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाह स्वर्गे भै बक्सनुभयो र १३ दिनको साइत पारी श्रावण सुदी २ रोज ४ का दिन जात्रा चलाई श्रावण सुदी ४ रोज ७ का दिन वृगमती लै गया । यिनै ३८ सालमा उत्तरखण्ड र पश्चिमखण्डका आग्नेयतिर धूम्रकेतु पनि आषाढ महीनामा देखिया र १ महीनासम्म रही गयो । श्री ५ महाराज गादीमा राज गराउनलाई राजा रजौटा चौधरी महन्त पहाड मधेस गाउँ गाउँका ३ सयसम्म उपजनी हुन्या बिर्तावाल छाप माना चाँवल फिकदार जो छन् सबैले आउनु भन्या उर्दी भै ३ शहरका महाजन र बाजा गैह्ललाई पनि आउनु भन्या भै ३८ साल मार्ग सुदी ९ रोज ४ मा श्री ५ महाराज पृथ्वीवीरविक्रम शाह बहादुरलाई शहरका दर्वारभित्र नासलचोकका सुनका सिंहासनमा राज गराई अभिषेक दिया र उसका भोलिपल्ट सारा भैभारदार गैह्लले हात्ती घोडा चढी दर्वारबाट निस्की काठमाडौं गणेश प्रदक्षिणा गरी नरदेवी घुमी कीलागलको बाटो गै

इन्द्रचोक पुगी टुंडीखेलमा सवारी चलाई वहाँ गादीमा राज गराई सारा जेनरल, कर्णेल, राजा, रजौटा, भैभारदार, निजामती गैह्ललाई कुर्चीमा बसाई सबैले रुपैयाँ असर्फी राखी दर्शन गरी बहुते तमाशा भया । फेरि रातविषे पनि बत्तीको र आतसबाजीको बहुते तमाशा भै गयो ।

यही ३८ साल पौष सुदी १० रोज ७ का दिन २ घडी बांकीमा भुईँचालो भै फेरि पौष सुदी १५ रोज ४ का रातका तोप भयापछि भुईँचालो गयो । यही माघ महीनामा राजा रणउद्दीप सिंहलाई र कम्यान्डर-इन चीफ जेनरल बीरशमशेर जंग राणाहरूलाई गादीसम्म दगा दी मारौं भन्या दुर्मन्त्रणाको सल्लाह भै भारदारहरूको मतलब गन्याको मतमा देवका योगले अड्न नसकदा त्यसै सल्लाहभित्रका कर्णेल गगनसिंहका नाती लेफटेन उत्तरध्वज भण्डारीले भित्री संक्षेपसित कम्यान्डर इन चीफकाहांसम्म संक्षेप विज्ञी पारी उसै दिनका रात्रिमा सबै जनाका घर धरैमा सिपाहीले घेरा दिन लगाई पकडी ल्याई नेल गलबन्दी राखिदिया । कोही भागी गया र फेला पार्न नसकी रह्याको थियो ।

यही साल पौष महीनामा श्री ३ महाराजको सवारी चितौनमा हात्ती, गैडा, बाघको शिकारमा सवारी भयाको थियो । यस्तो धूमधाम हुन जाँदा सोही खबर कम्यान्डर इन चीफबाट श्री ३ महाराजाका हजूरमा लेखी विनती पादा माघ वदी ११ रोज १ का रातको १०।१२ घडी चढ्दा नारायणहिटी आई पुगी उसै रातभरमा जति पक्रियाका सबै भारदारहरूलाई कायल गरी कायलनामाको जमानबन्दी गराई उसका भोलिपल्ट माघ वदी १२ रोज २ का रात दिन १०।१२ घडी बांकीमा कम्पु राजदल १, महीन्द्र दल १ पल्टनका सिपाहीले नङ्गी तरवार काढी घेरा दिन लगाई पाता फर्काई बांधी भाचाखुसीमा मेजर कप्तान संग्रामसूर विष्ट १ लेफटेन छत्रध्वज शाही १ सूबेदार जङ्गविक्रम पाण्डे १ कप्तान रंगध्वज अधिकारी १, ऐंटन बांका खत्री १ जम्मा ५ र टेकु दोभानमा लेफटेन कर्णेल अम्बरविक्रम सिंह थापा १, कप्तान अम्बर विक्रम थापा १, कप्तान वखुआर शाही जम्मा ४ र भादगाउँ जाने धोबीखोलामा सूबेदार पहलमान कार्की १, छेत्रबहादुर १, कप्तान फौर्दसिंह गुरुङ १ मेजर कप्तान शमशेर जंग थापा १ जम्मा ४ र खस्याङखुसुङ खोलामा कप्तान समर विक्रम थापा १ रणमान थापा १ इंसायन रणदल

कार्की १ जम्मा ३ र शंखमूलमा कर्णेल इन्द्र सिंह टंडन १, लाहोरियाका वीर १, कप्तान नरबहादुर बिष्ट १, रणकेसर बिष्ट १, जम्मा ४ जवान समेत २० लाई पोडे लगाई काटी मारी दिया । कर्णेल अमृत अधिकारीलाई पनि उसै दिन काट्नू भनी लै गयाको २ फेरा फर्काई नारायणहिटीमा नै केही दिन कैद गरी छाडे । यही भित्र सुबेदार शेरजङ्ग पांडे केहीदिन लुकी आफैले बिख खाई टेकू दोभानमा मरिरहाको सबै दुनियांले केही विघ्न ठहराया । फेरि सर्दार शिवप्रसाद अर्ज्याल १, मुलुकी सुब्बा दिग्विजयोपाध्याय १, होमनाथोपाध्याय १, टङ्कनाथोपाध्याय १, कामनामतिको पूजा गर्ने भट्ट १ जम्मा जवान ५ लाई माघ सुदी १४ रोज ५ का दिन चारपाटे मुडी सुंगुर झुण्ड्याइएका गोडामा नेल हाली पाता कसी श्याली पिटाई काठमाडौं शहर घुमाई उसका भोलिपल्ट भादगाउँमा घुमाई झेलखानामा केही दिन राखी पछि यिनै पांच जनालाई पश्चिमतर्फ धपाई रिढीमा शिवप्रसाद अर्ज्याललाई त्यहीं बस्नू भनी त्यहीं राख्या । अरू ४ जनालाई पाल्पा झेलखानामा कैद गरी राखिछोड्या । केही दिनपछि सर्दार शिवप्रसाद त्यहीं रिढिमा मरिगया । अघि लुकी रह्याका कर्णेल वीरमान सिंह बस्न्यात १, सुबेदार लोकबहादुर थापा १, पक्रिए र कायल मुकायल गरी फाल्गुण वदी २ रोज १ मा यिनी कर्णेल वीरमान सिंह बस्न्यात १, सुबेदार लोकबहादुर थापा १ कर्णेल अमृत सिंह अधिकारी १ जम्मा ३ लाई सिपाहीहरूले नंगी तरवार काढी घेरा लगाई पाता कसी शङ्खमूलमा लगी पोडे लाई काटी मारिदिया । जनरल पद्मजङ्ग राणा र चीफ कर्णेल भक्तबहादुर बस्न्यात् यिनै दुवै जनालाई केही दिन कैद गरी पद्मजंगलाई नुवाकोट र भक्तबहादुर बस्न्यातलाई धुलीखेलमा धपाई २।३ महीना त्यहीं राखी वरी बोलाहट भै आफना आफना घर घर बस्न दिया । माहिला साहेबज्यू र जनरल बमविक्रम राणालाई पनि केही दिन यहीं नारायणहिटीमा कैद गरी ३९ सालका वैशाख महीनामा अंग्रेजसङ्ग सलूक गरी चन्द्रागढी भन्ने ठाउँमा कप्तान लेफ्टेन सुबेदार, सिपाहीहरू १ पट्टि खटाई कैद गर्न पठाया ।

मुखिया जनरल जगतजङ्ग बहादुर राणा आंखाको औषधि गर्न भनी यहां राजासङ्ग बक्सार्ई बिदा भै तोपको सलामी ली कलकत्ता गयाका थिया । पछि यिनै पक्रियाका भै भारदारहरूले यिनी जनरल पनि सल्लाहभित्र छनू भनी पोल्याका हुनाले कलकत्ता गयाको नेपालतर्फ आउन नसकी पटनामा बसिरहा । यही सल्लाहभित्र अलि अलि थाहा पाउन्याहरू पनि ४।५ जना त्रिशूली पार गरी धपाया ४।५ जना ६।६ वर्षको कैद गर्न्या हो भनी झेलखानामा राखिदिया, यिनी काटियाका, मुडियाका भाइ-भारदार-हरूका मुडियाका, काटियाका सर्वस्व नगदी, जिन्सी, मुना, चांदी, हीरा, मोती भांडा-वर्तन सबै नली उनैका जहानलाई नै दी कागत र खेतमात्र सरकार लाग्यो भन्या भै यिनका जहान बस्दा सबै जहान पहाड पर्वतमा घर छ वही वही पठाइदिनू भन्या भै पहाड पर्वतमा पठाइदिया । यस्तो धूमधाम भयापछि ३९ सालदेखि काठमाडौं शहरमा र पाटन, भादगाउँ तीनै शहरमा पुलीसको अड्डा अघाडि टोल टोलमा राख्या ।

त्यहां उप्रान्त वीरशमशेर जनरलको महिमा बताइन्छ । यहांसम्मको बयान भैसकेपछि पटनामा बस्याका मुखिया जगत जङ्गलाई बोलाहट गर्न श्री ३ महाराज रणउद्दीप सिंहले चुकेकै हो ! तर, दयावन्त धर्मात्मा दुबै हुन् । ब्राह्मण, साधु, स्वामीहरूमा र आफना वंशको खुबै दया गर्ने हुनाले बोलाहट भै आयाका मुखिया जनरललाई केही दिनपछि मुख्तियारीमा प्राइम मिनिस्टर नाउ राखी दिनाको मतलब केही जीतजङ्ग राणाले र जनरल वीरशमशेर राणाले थाहा पाई जीतजङ्ग राणा कानको औषधि गर्न ४१ सालमा बम्बई गया । त्यहांपछि हिन्दुस्तानबाट अंग्रेजले दिल्लीमा कवाज देखाउन भनी चिठी पठाउँदा पल्टन ४ वज्रबहादुर १ रैफल १, कालीबख्श १ देवीदत्त १ जम्मा ४ को अफिसर मुख्य जनरल वीरशमशेर १ कर्णेल हर्षजङ्ग १, अरू अफिसर ४ पल्टन खटी टुंडीखेलमा पाल हाली बस्याका थिया । सम्वत् १९४२ साल कार्तिक